O`ZBEKISTAN RESPUBLİKASI XALIQ BİLİMLENDİRİW MİNİSTRLİGİ

A`JİNİYaZ ATINDAG`I NO`KİS MA`MLEKETLİK PEDAGOGİKA İNSTİTUTI

TARİYX FAKUL`TETİ

TARİYX KAFEDRASI

4A - KURS TARIYX OQITIW METODIKASI BAKALAVR TA`LIM BAG`DARI TALABASI

SHARİBAEV BAXTİYAR JENİSBAEVİCH

G`A`REZSIZLIK JILLARINDA MILLETLER ARA QATNASIQLAR MA`SELESIN U`YRENIWDE BASPA SO`Z MATERIALLARINAN PAYDALANIW.

PITKERIW QANIGELIK JUMISI

Ilimiy basshi:
t.i.k., prof. M.Tleumuratov

No`kis - 2015

KİRİSİW **3-8**

I BAP. Tariyx pa`nlerin oqi'ti'wda g`alaba xabar qurallari'nan paydalani'w ha`m oni'n` a`hmiyeti... . . . . **9-20**

1.1. O`zbekstanda milletler ara qatnasi'qlar ma`seleleri.. 9-11

2.1. Tariyx pa`nlerin oqi'ti'wda g`alaba xabar qurallari'nan paydalani'w usi'llari'. 12-20

II BAP. G`a`rezsizlik ji'llari'nda milletler ara qatnasi'qlari'n u`yreniw ma`seleleri. **21-58**

2.1. O`zbek ha`m qaraqalpaq xali'qlari'ni'n` ma`deniy baylani'slari' baspa so`z betlerinde sa`wleleniwi. 21-45

2.2. Qaraqalpaqstanni'n` Orayli'q Aziya Respublikalari' ha`m basqada xali'qlar menen ma`deniy baylani'slari' baspa so`z betlerinde ja`riyalani'wi'. 46-58

JUWMAQLAW. **59-60**

PAYDALANILG`AN A`DEBİYaTLAR DİZİMİ. **61-62**

KIRISIW

Temani’n` aktualli’g`i’: O`zbekstan hu`kimeti o`zinin` g`a`rezsiz rawajlani’w joli’n tan`lag`an ku`nnen baslap, jer-ju`zilik sherikleslikke qosi’li’w ha`m birge islesiw arqali’, du`n`ya ja`miyetshiligi ta`n alg`an xali’q-arali’q si’rtqi’ siyasatti’ iske asi’rmaqta. Bul tarawda O`zbekstan Respublikasi’ menen birge suverenli Qaraqalpaqstan Respublikasi’ xali’qlari’ da uzaq ji’llar dawami’nda qa`liplesken tariyxi’y dosli’g`i’n, milliy-ma`deniy baylani’slari’n jan`a mazmunda rawajlandi’ri’w mu`mkinshiligine iye boldi’. Sebebi a`yyemnen dawam etip kiyati’rg`an ma`deniyat u`lgileri, uli’wma milliy qa`diriyatlar eki tuwi’sqan millet xali’qlari’ ushi’n tariyxi’y a`hmiyetke iye bolg`an ruwxi’y ma`deniy birlikti, da`stu`r ha`m u`rp-a`detlerdi qa`liplestirgen. Soni’n` ushi’nda O`zbekstan Respublikasi’ Prezidenti I. A. Karimov «Qaraqalpaq xalqi’ a`yyemgi ha`m bay tariyxqa iye. Oni’n` milliy ma`deniyati’, o`zine ta`n ko`rkem o`neri, klassikali’q a`debiyati’, ruwxi’y bayli’qlari’, u`rp-a`detleri ha`m da`stu`rleri menen pu`tkil du`n`yag`a ma`lim»[1] dep ko`rsetkenindey qaraqalpaq xalqi’ bu`gingidey milliy ma`deniyati’na erisiwde du`n`ya xali’qlari’ menen ma`deniy baylani’slardi’ rawajlandi’ri’w arqali’ jer ju`zilik ma`deniyatqa u`les qospaqta.

O`zbekstan Respublikasi’ o`z g`a`rezsizligine eriskennen keyin o`zinin` milliy maqsetlerine sa`ykes xali’q-arali’q birge islesiw joli’ndag`i’ siyasiy, diplomatiyali’q, ilimiy-texnikali’q ha`m ma`deniy baylani’slar ornati’w wazi’ypalari’n belgiledi. Qaraqalpaqstan Respublikasi’ tek g`a`rezsiz ma`mleketlerdin` dosli’q awqami’ (G`MDA) ko`leminde g`ana emes, «uzaq si’rt el» ma`mleketleri menen de ekonomikali’q ha`m ma`deniy baylani’slardi’ rawajlandi’rmaqta.

[1] Karimov И. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo’lida: T. 6-T: «O’zbekiston» 1998 y

Milliy ma`deniyati'mi'zdi', milliy ma`deniy miyraslari'mi'zdi' du`n`ya xali'qlari'na tani'ti'wda xalqi'mi'zdi'n` a`debiy ha`m ilimiy baylani'slari'na a`hmiyetli qa`dem jasaldi'. A`sirese son`g`i' ji'llardag`i' qaraqalpaq a`debiyati'nda turkiy xali'qlar a`debiyati' menen baylani'si'ni'n` ku`sheyiwi du`n`ya xali'qlari' a`debiyati'na qosi'lg`an ules boldi'.

G`a`rezsizlik ji'llari'nda bizin` ma`mleketimizde milletler ara qatnasi'qlar boyi'nsha bir qansha isler a`melge asi'ri'li'p ati'r. Solardan, 1997-ji'li' 10-12-sentyabr` ku`nleri No`kis qalasi'ndag`i' qaraqalpaq xali'q da`stani' «Qi'rq-qi'z» benen birge Turkiy tilles xali'qlardi'n` fol`klori'n izertlew ma`selelerine arnalg`an xali'q arali'q ilimiy-teoriyali'q konferentsiyani'n` o`tkeriliwi ha`m og`an BMSh ti'n` Orayli'q Aziyadag`i' wa`kili Xalid Maliktin` Kiprdan, Turkiya, Azerbayjan, Bashqurstan, ha`m Pu`tkil Orayli'q Aziya xali'qlari' edebiyati' wa`killerinin` qatnasi'wi' bugingi qaraqalpaq a`debiyati'n turkiy xali'qlar du`n`yasi'na tani'tti'.

Prezidentimiz I. Karimov o`zinin` «Tu`rkstan» gazetasi' xabarshi'si'ni'n` sorawlari'na bergen juwaplari'nda: «… biz adamlardi'n` pikirlerin bayi'ti'w, oni' jan`a ma`ni ha`m mazmun menen bayi'ti'wdi'n` ta`repdari'mi'z»[1]-dep ko`rsetkenindey bu`gingi ku`ni Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n` ma`deniyati' ha`m a`debiyati' turmi'si'nda keleshek a`wladlarg`a ruwxi'y jaqtan xi'zmet etetug`i'n iygilikli isler islendi. Soni'n` ushi'nda g`a`rezsizlik ji'llari'nda ma`mleketimizdin` milletler ara qatnasi'qlari'n izertlew bu`gingi Qaraqalpaqstan tariyxi' aktual ma`selelerinin` biri boli'p tabi'ladi'. Sonli'qtan pitkeriw qa`nigelik jumi'si'mi'zdi'n` tiykarg`i' izertlew ob`ekti g`a`rezsizlik ji'llari'nda xalqi'mi'zdi'n` ma`deniy baylani'slari' tari'yxi'n izertlewge arnalg`an.

**Jumi'sti'n` xronologiyali'q shegarasi'.** O`zbekstan Respublikasi'ni'n` g`a`rezsizlikke eriskennen ku`nnen baslap bu`gingi ku`nge shekem o`z-

[1] Xalq so'zi. 1999- yil 3- fevral`

ishine aladi’. Insaniyat XX-a`sirdin` son`g`i’ sheregine kelip ilimiy texnikali’q progrestin` rawajlani’wi’ na`tiyjesinde ma`deniy baylani’slari’mi’zdi’n` rawajlani’wi’nda a`hmiyetli jetiskenliklerge eristi.

Ekonomikali’q qatnasi’qlar ha`m sanaatlasi’w protsesinin` jetilisiwi menen qala ma`deniyati’ qa`liplesip, zamanagoy televidenie, komp`yuter baylani’s tarmag`i’ arqali’ du`n`ya jan`ali’qlari’n biliw, o`z ma`deniy miyraslari’n du`n`ya xali’qlari’na tani’sti’ri’w ha`m ta`jiribe almasi’w da`wiri menen ko`zge tu`sedi. Bul da`wir miliy ma`deniyati’mi’zdag`i’ ha`m ma`deniy baylani’slari’mi’zdi’n` rawajlani’wi’na so`zsiz ilimiy-texnikali’q rawajlani’wdi’n` ta`sir etken da`wiri boli’p tabi’ladi’.

Biz so`z etpekshi bolg`an da`wir- yag`ni’y XX-a`sirdin` son`g`i’ shereginde Qaraqalpaqstan xali’qlari’ni’n` ma`deniy baylani’si’nda massali’q ma`deniyat qurallari’ - baspaso`z, radio, televidenie, kinoteatr xi’zmetinin` rawajlang`an da`wiri boldi’. Bul jetiskenlikler o`z gezeginde ma`deniy baylani’slardi’n` rawajlani’wi’na jag`day du`zdi.

**Temani’n` u`yreniliw da`rejesi.** Bu`gingi ku`ni tari’yqqa jan`asha ko`z-qarasti’ qa`liplestiriw maqsetinde 1996-ji’ldi’n` 16-dekabrinde O`zbekstan Respublikasi’ Ministrler kabinetinin` «O`zbekstanni’n` jan`a tariyxi’n tayarlaw ha`m baspadan shi’g`ari’w haqqi’nda» №445 qarari’ ja`riyalandi’. Sonday-aq 1997 ji’ldi’n` 24-fevrali’nda Qaraqalpaqstan Respublikasi’ni’n` Ministrler Ken`esinin` № 45/2 sanli’ «Qaraqalpaqstanni’n` jan`a tari’yxi’n tayarlaw ha`m baspadan shi’g`ari’w haqqi’nda» qarari’ shi’qti’. Bul qararda Qaraqalpaqstanni’n` jan`a tariyxi’n tayarlawda XIX-a`sirdin` ortalari’nan ha`zirgi ku`nge shekem xalqi’mi’zdi’n` basi’nan keshirgen tariyxi’y basqi’shlardi’ ha`m o`zgerislerdi toli’q duri’s ko`rsetiwge itibar berilsin» dep ko`rsetilgen edi. Usi’g`an sa`ykes 2003-ji’li’ Qaraqalpaqstan baspasi’nan basi’li’p shi’qqan

«Qaraqalpaqstanni'n` jan`a tariyxi'nda»[1]-birinshiden qaraqalpaq xalqi'ni'n` patsha Rossiyasi'ni'n` koloniyali' da`wirindegi ma`deniyati' ha`m turmi'si'na, ekinshiden - Sovet hu`kimdarli'g`i' da`wirindegi qaraqalpaqstan xalqi'ni'n` ma`deniyati'na, u`shinshiden g`a`rezsizlik da`wirindegi Qaraqalpaqstanni'n` ruwxi'y ma`deniyati'ni'n` rawajlani'wi', milliy qa`diriyatlari'ni'n` qayta tikleniwi joqari' ruwxi'yli'qti'n` qa`lipelesiwi ha`m ilimnin` rawajlani'wi'na jan`asha tari'yxi'y ko`z-qarastan baha berilgen miynet boldi'.

XX-a`sirdin` ekinshi yari'mi'nda Qaraqalpaqstan tariyxi' iliminde xali'qarali'q ma`deniy baylani'slardi' izertlewge qarati'lg`an bir qatar ilimiy miynetler payda boldi'. Olardan O`zbekstan ilimler akademiyasi'ni'n` marhum akademigi S. Kamalov, J. Ubbiniyazov, A. Qoshanov, Germanova V. V[2], marhum akademik M. K. Nurmuxamedov[3], professor Sh. Babashev[4], M. Tilewmuratov[5], qazaq a`debiyati'n izertlewshi filolog ali'mlardi'n` biri S. Toyshi'baevani'n`[6], Qaraqalpaq teatri' dramaturgiyasi' xi'zmetinin` rawajlani'wi'ndag`i' xali'q arali'q ma`deniy baylani'slardi' so`z etiwshi ko`rkem o`ner izertlewshisi To`resh Allanazarovti'n`[7], miynetleri payda boldi'. Bul jumi'slar arasi'nda akademik M. K. Nurmuxamedov ta`repinen jazi'lg`an ilimiy miynetleri orta a`sirdegi ha`m XIX-XX a`sirdegi rus-qaraqalpaq ma`deniy baylani'slari'ni'n` tariyxi'y rawajlani'wi'n ken` turde so`z etedi. Bunnan keyingi ori'nda professor Maqset Tilewmuratov

[1] Qaraqalpaqstanni'n` jan`a tariyxi'. QaraqalpaqstanXIX-a`sirdin` ekinshi yari'mi'nan XXI –a`sirge shekem-No`kis «Qaraqalpaqstan» 2003 ji'l 556 bet

[2] S. Kamalov, J. Ubbiniyazov, A. Qoshanov Из istorii vzaymootnosheniy Karakalpakov s drugimi narodami Sredney Azii i Kazakstana v XVII . nachalo XX v. v. Tashkent «Fan» 1988 S. Kamalov. «RSFSR ha`m Qaraqalpaqstan» No`kis 1978 40 b Kamalov S. K. Germanova V. V Moskva-Karakalpakstan. Истoriya shefstva Djerjinskogo rayona stolitsi' nad avtonomnoy respublikoy. Истoriko-publisticheskiy ocherk. Nukus «Karakalpakstan» 1986. 176 s

[3] Nurmuxamedov M. K. Из istorii russko-Karakalpakskix kul`turni'x svyazey. Изd. Karakalpakstan. Nukus 1977 g Nurmuxamedov M. K «Sud`bi' Narodov-sud`bi' kul`tur» Tashkent 1982

[4] Babashov Sh . «Qazaqstan SSRi' ha`m Qaraqalpaqstan» No`kis «Qaraqalpaqstan» 1982

[5] Tileumuratov M. «Belorussiya ha`m Karakalpakstan» No`kis Qaraqalpaqstan 1986 …Истoricheskie i kul`turni'e svyazi karakalpakov v Rossiey i Bashkiriey v XVIIIvek –nachalo XXv. v. Nukus 1989

[6] Toyshi'baeva S. «Qazaq-qaraqalpaq a`debietterimiz baylani'si'. «G`i'li'm» Alma-ata. 1977

[7] T. Allanazarov. Nekotori'e voprosi' istorii Karakalpakskoy Sovetskoy dramaturgii - Nukus. «Karakalpakstan» 1987. 267 s.

ta`repinen jazi'lg`an ilimiy miynetler XVIII–XX a`cirdegi qaraqalpaq xalqi'ni'n` basqa xali'qlar menen tariyxi'y ha`m ma`deniy baylani'slari'n izertlewge ken` di'qqat awdari'lg`an.

Qaraqalpaqstan tariyxi' iliminde xali'q arali'q ma`deniy baylani'slardi' so`z etetug`i'n, -milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi' tiykari'nda jazi'lg`an, XX-a`sirdin` 90-ji'llari'n da ja`riyalang`an to`mendegishe ilimiy miynetler payda boldi'. Olardan A.Allamuratov[1], M.Tilewmuratov[2], R.D.Urazbaeva[3], T.Madreymov[4], J.Aytmuratov[5] miynetlerinde XX-a`sirdegi Qaraqalpaqstanni'n` ma`deniyati', joqari' bilim beriw ha`m televideni'e xi'zmetinin` rawajlani'wi' boyi'nsha so`z etiledi.

Ma`mleketimiz g`a`rezsizliginen keyingi O`zbekistan ha`m Qaraqalpaqstan tariyxi'n bu`gingi ko`z-qarastan u`yreniwdegi a`hmiyetli ilimiy jan`ali'qlardi'n` biri 2000-ji'li' u`sh tomnan ibarat "Wzbekistonning yangi tarixi"[6]ni'n` basi'li'p shi'g`i'wi' boldi'. Respublikami'z tariyxshi'lari' ta`repinen jazi'lg`an O`zbekistanni'n` jan`a tariyxi', buri'ng`i' totalitar du`zim da`wiri ideologiyasi'ni'n` ko`z-qaraslari'nan azat bolg`an xalqi'mi'z ha`m ma`mleketimiz tariyxi'n teren` u`yreniw ha`m a`dalatli'q ko`z-qarasi'nan jazi'wg`a qarati'lg`an da`slepki qa`dem boli'p tabi'ladi'.

Jumi'sti'n` maqseti ha`m wazi'ypalari'; Pitkeriw qa`nigelik jumi'si'ni'n` maqsetine erisiwde jobalasti'ri'lg`an ma`selelerge baylani'sli' g`a`rezsizlik ji'llari'ndag`i' milletler ara qatnasi'qlardi'n` baspa so`z betlerinde ja`riyalani'wi'n tiykari'nan eki bo`limge bo`lip qaraw na`zerde tuti'ldi'. Bunda birinshiden, Tariyx pa`nlerin oqi'ti'wda g`alaba xabar qurallari'nan paydalani'w ha`m oni'n` a`hmiyeti haqqi'nda, ekinshiden,

[1] A. Allamuratov. «Du`n`ya ma`deniyati' tariyxi' qi'sqasha ocherkleri» No`kis «Bilim» 1992 92-b
[2]M. Tileumuratov. Qaraqalpaq ha`m o`zbek xali'qlari'ni'n` ma`deniy baylani'slari' tariyxi'nan. N. 1993. 44b
[3] R. D. Urazbaeva. Из istorii vi'sshego i srednego spetsial`nogo obrazovaniya v Karakalpakstane (monografiya) Nukus. 1994 96s
[4] T. Madreymov. Televidenie-ja`riyali'li'q qurali'. No`kis. 1989 108 b
[5] J. Aytmuratov. «G`a`rezsizlik da`wirinde Qaraqalpaqstan ma`deniyati'ni'n` rawajlani'wi'» No`kis 1999
[6] Wzbekistonning yangi tarixi. K. 2, Wzbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida 11 tuzuvchilar:M, Jwraev, R. Nurullin, S. Kamalov va bashq: Tahrir hay`ati: A. Azizxwjaev (rais) va bashq. /. -T. : "Sharq" -2000-688-b

g`a`rezsizlik da`wirindegi milletler ara qatnasi’qlardi’ u`yreniw ma`seleleri na`zerde tuti’ldi’. Usi’ aldi’mi’zg`a qoyg`an ilimiy wazi’ypalardi’ iske asi’ri’w maqsetinde to`mendegi ma`seleler belgilendi.

Bul boyi’nsha jumi’sti’n` birinshi babi’nda

- Tariyx pa`nlerin oqi’ti’wda g`alaba xabar qurallari’nan paydalani’w ha`m oni’n` a`hmiyeti Jumi’sti’n` ekinshi babi’nda

- Birinshiden, o`zbek ha`m qaraqalpaq xali’qlari’ni’n` ma`deniy baylani’slari’ baspa so`z betlerinde sa`wleleniwi.

- Ekinshiden, Qaraqalpaqstanni’n` Orayli’q Aziya respublikalari’ ha`m basqada xali’qlar menen ma`deniy baylani’slari’ baspa so`z betlerinde ja`riyalani’wi’ so`z etilgen.

I BAP. TARIYX PA`NLERIN OQITIWDA G`ALABA XABAR QURALLARINAN PAYDALANIW HA`M ONIN` A`HMIYETI.

1.1. O`ZBEKSTANDA MILLETLER ARA QATNASIQLAR MA`SELELERI.

Milletler ara tati'wli'q, bawri'ken`lik- milliy ideologiyami'zdi'n` tiykarg`i' ideyalari'ni'n` biri. 130 dan aslam millet ha`m elatlardi'n`, diniy isenimleri ha`r tu`rli bolg`an insanlardi'n` bir zamanda, bir da`wirde O`zbekstanda joqari' ideya, arzi'w u`mitler, ani'q maqset ha`m niyetler joli'nda bir pkiirli boli'p, birge islesip jasap ati'rg`anli'g`i' – xalqi'mi'zdi'n` biybaha bolg`an bawri'ken`liktin` na`tiyjesi boli'p esaplanadi'.

O`zbekstan aymag`i'nda a`yyemnen ko`plegen millet ha`m elat wa`killeri jasap kelgen, olar arasi'nda a`sirler dawami'nda milliy qarama-qarsi'li'qlar bolmag`ani' xalqi'mi'zdi'n` a`zelden bawri'ken`liginen derek beredi. Etnikali'q tati'wli'q ha`m bawri'ken`lik a`yyem a`yyemnen ma`mleketimiz aymag`i'nda rawajlani'w ushi'n za`ru`rli bolg`an ta`biyiy o`lshemge aylani'p qalg`an.

Ko`p milletli ma`mlekettin` payda boli'wi' uzaq dawam etken tariyxi'y protsesstin` na`tiyjesi boli'p tabi'ladi'. Tariyxi'y mag`li'wmatlarg`a qarag`anda bunnan 100 jal aldi'n ha`zirgi O`zbekstan territoriyasi'nda 70ke jaqi'n millet jasap kelgen. 30 ji'l o`tkennen son` bul san 91 ge shekem, 1959 ji'li' 113ke, 1978 ji'li' 123ge jetken. 1989 ji'li' o`tkerilgen aqi'rg`i' xali'q diziminin` mag`li'wmati' boyi'nsha O`zbekstanda 136 millet ha`m elat wa`killeri jasap ati'rg`anli'g`i' ko`rsetilgen.

O`zbekstan ko`p milletli ha`m ko`p dinlilik sharayati'nda milletler ara hu`rmet ha`m tati'wli'q ruxiyati' menen ba`rqulla aji'rali'p turg`an.

O`zbekstan Prezsidenti Islam Karimov o`zinin` ko`p sanli' miynetlerinde Tu`rkistan xali'qlari'ni'n` tariyxi'y ha`m ma`deniy

rawajlani’w ma`selelerine u`lken itibar berip kelmekte. G`a`rezsizlikti alg`annan keyin qolg`a kirgizgen ruwxi’y jen`islerdin` biri «Tu`rkistan-uli’wma u`yimiz» degen uranni’n` ku`n ta`rtibine qoyi’li’wi’ boldi’.

Orayli’q Aziya respublikalari’nda jasawshi’ xali’qlardi’n` kelip shi’g`i’wi’ bir ekenligi, olardi’n` ma`deniyati’, tariyxi’ uli’wmali’qlarg`a iye ekenligi, «Tu`rkistan- uli’wma u`yimiz» urani’ negizinde ju`da` teren` tariyxi’y ma`nis jatqanli’g`i’, tariyxshi’lardi’n` Tu`rkistan xali’qlari’ni’n` dosli’q tariyxi’n teren` u`yreniw kerekligin ko`rsetip o`zinin` «O`zbekstan XXI a`sir bosag`asi’nda...» ha`m de «Tarixiy eslewsiz kelejek joq» degen miynetlerinde tariyxi’y izertlewlerge u`lken itibar berdi.

Ha`zirgi waqi’tta tariyx iliminde milletler ara tati’wli’q ma`selesi boyi’nsha u`lken jumi’slar ali’p bari’lmaqta. Ha`r ji’l sayi’n rawajlani’p barati’rg`an xali’qlardi’n` baylani’slar tariyxi’n u`yreniw arqali’ biz ma`mleketimiz tariyxi’n teren` u`yrenemiz.

G`a`rezsizlik ji’llari’nda tariyxi’y qalalardi’n` yubileylerin o`tkeriw, ulli’ ulamalar bolg`an Ulug`bek, Al Buxariy, Al Farabiy, ulli’ qaharman Jalaladdin Manguberdi yubileyinin` o`tkeriliwi, O`zbekstan xali’qlari’ni’n` jan`a tariyxi’ jazi’li’wi’ tariyxi’mi’zg`a bolg`an ko`z-qaraslardi’n` pu`tkilley o`zgeriwine ali’p keldi. Bul ma`mleketlik islerdin` o`tkeriliwi xali’qlar arasi’ndag`i’ dosli’q sezimlerin bekkemlew ushi’n a`melge asi’ri’li’p ati’rg`an ilajlari’ esaplanadi’.

Qaraqalpaqstan jerlerinde en` a`yyemgi waqi’tlardan beri qaraqalpaq, o`zbekler, qazaqlar, tu`rkmenler, tatar, bashqurlar ha`m XIX a`sirdin` ekinshi yari’mi’nan baslap ruslar ha`m basqa da millet wa`killeri jasap kelmekte. Bul xali’qlardi’n` arasi’nda buri’nnan dosli’q qatnasi’qlar, ma`deniy baylani’slar jarati’lg`an. O`zbekstanni’n` ishki siyasati’nda ma`deniy baylani’slarg`a u`lken itibar berilip kelmekte. Bul iste tariyx ilimi u`lken ta`rbiyali’q a`hmiyetke iye. Xali’qlar arasi’ndag`i’ ja`miyetlik-siyasiy,

ekonomikali’q ha`m ma`deniy baylani’slardi’n` tariyxi’ boyi’nsha tariyxshi’lardan akademik S.Kamalov, t.i.k.L.S.Tolstova, professor M.Tlewmuratov, t.i.k.J.Aytmuratov ha`m basqalar ilimiy izertlewler ju`rgizdi.

Respublikadag`i’ bir qansha mekteplerde oqi’ti’wdi’n` rus, qazaq, ta`jik, tu`rkmen, qi’rg`i’z tillerinde ali’p bari’lmaqta. O`zbekstandag`i’ Universitetlerde qazaq, rus, ta`jik tillerinde oqi’ti’latug`i’n mektepler ushi’n qa`niygeler tayarlanbaqta.

O`z na`wbetinde respublikami’z g`alaba xabar qurallari’ni’n` xi’zmetleri de ko`p milletli xali’qti’n` mu`ta`jliklerin qanaatlandi’ri’w ushi’n xi’zmet etpekte. Olar o`z xi’zmetin o`zbek, qaraqalpaq, rus, ta`jik, qazaq, qi’rg`i’z, tatar, ingliz ha`m koreys tillerinde a`melge asi’rmaqta.

«O`zbekistan xalqi’ni’n` ko`p milletliligi,- dep jazadi’ I.Karimov,- o`zbek xalqi’ni’n` milliy o`zligin an`lawi’ ha`m ma`nawiy qayta tikleniwinin` o`siwi menen tuwri’dan tuwri’ baylani’sli’ halda ja`miyetti jan`alaw, oni’ demokratiyalasti’ri’wg`a qarati’lg`an zor ku`sh boli’p xi’zmet etpekte. Bul respublikani’n` du`n`ya ja`miyetshiligine qosi’li’wi’ ushi’n qolay sha`rt-sharayat jaratpaqta»[1].

Xalqi’mi’zdi’n` a`zelden arzi’w etip kelgen milletler arali’q dosli’q, birge islesiw, ti’ni’shli’q, tati’wli’qqa erisken ekenbiz, endi bizin` aldi’mi’zda turg`an aktual ma`selelerdin` biri – mine usi’ joqari’ ja`miyetlik-siyasiy qa`diriyatlardi’ qoldan bermey, abaylap asi’rap, ko`z qarashi’g`i’mi’zday etip saklap qali’w u`stinde ba`rqulla hareket etiwimiz kerek. Bug`an respublikami’zda jasawshi’ ha`r bir insan – jasi’nan, milletinen qa`ddiy na`zer o`z u`leslerin qosi’wi’ kerek. Buni’n` ushi’n Prezidentimizdi qollap quwatlap, xali’q penen ma`sla`ha`tte boli’p, hadal miynet etip g`a`rezsizligimizdi ja`ne de bekkemlewimiz da`rkar.

[1] Karimov И.A. Turkiston-umumiy uyimiz. T., 1998. 13-bet

1. 2. TARIYX PA`NLERIN OQITIWDA G`ALABA XABAR QURALLARINAN PAYDALANIW USILLARI

Du`n`ya ju`zlik innovatsilardi'n` payda boli'wi' ha`mme jerge en` da`slep tikkeley baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari' arqali' tarqaladi'. Du`n`yadag`i' bunday payda bolg`an jan`ali'qti' ko`riw, oni'n` progressiv ta`replerin o`zimizge qabi'l etiw, oni' mu`mkinshiligi bari'nsha xali'q, ma`mleket iygiligine jumsawg`a asi'g`i'w bull ha`zirgi zaman da`wir talabi'. Ha`zirgi jan`a u`shinshi mi'n` ji'lli'q, XXI a`sirde jasawshi' ha`r bir adamni'n` o`z o`mirinin` g`alaba xabar qurallari'si'z jasawi' ma`nissiz, mazmunsi'z bolatug`i'nli'g`i' hesh kimge si'r emes.

Soni'n` ushi'n O`zbekistan Respublikasi', tikkeley Prezidentimiz I.A.Karimov basshi'li'g`i'nda 1997-ji'li' 25-dekabr`de O`zbekistan Respublikasi' Oliy Majlisinin` X sessiyasi'nda ha`zirgi O`zbekistanni'n` o`zine ta`n rawajlani'w joli'n o`zbek modeli dep atalg`an ja`miyetlik rawajlani'wdi'n` payda bolg`an jan`a modelin pu`tkil du`n`yag`a ko`rsetiwge g`alaba xabar qurallari'ni'n` a`hmiyetliligin esapqa ali'p, oni' sessiyani'n` gezektegi ma`selelerinin` biri etip ku`n ta`rtibine qoydi' ha`m oni' sessiyada dodalawg`a saldi'.

Bul haqqi'nda sessiyani'n` ekinshi ku`ni yag`ni'y, 26-dekabr` 1997-ji'li' baspa so`z ha`m ma`limleme boyi'nsha parlamentlik komitettin` basli'g`i' U.Xashimovti'n` bayanati' ti'n`landi'. Bunnan keyin g`alaba xabar qurallari'n demokratiyalasti'ri'w ha`m qollap-quwatlaw boyi'nsha Respublikali'q ja`miyetlik-siyasiy qordi'n` basli'g`i', «Hu`rriyat» gazetasi'ni'n` bas redaktori' H.Dosmuxamedovti'n` bayanati' ti'n`landi'[1]. Sessiya delegatlari'ni'n` ken` ha`m ha`r ta`repleme dodalawi'nan keyin g`alaba xabar qurallari' haqki'nda O`zbekistan Respublikasi'ni'n` ni'zami'

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan» gaz. 25-dekabr` 1997-ji'l

qabi’l etildi[1]. Ja`ne de 27-iyun` ku`ni O`zbekistan Respublikasi’ baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari’ xi’zmetkerleri ku`ni dep ja`riyalandi’.

Bizin` erkin puqarali’q ja`miyetimizdin` rawajlani’wi’nda ma`mleketimizde a`melge asi’ri’li’p ati’rg`an jan`alani’w ha`m rawajlani’w siyasati’ni’n` strategiyali’q maqsetlerin huqi’qi’y demokratiyali’q ma`mleket ha`m bazar ekonomikasi’na tiykarlang`an puqarali’q ja`miyetlik du`zimdi bekkemlew da`wirinde g`alaba xabar qurallari’ni’n` u`lken xali’q-arali’q a`hmiyetin asi’ri’w ja`ne de bekkemlew ushi’n O`zbekistan Respublikasi’ni’n` g`alaba xabar qurallari’ haqqi’nda ni’zami’ qabi’l etilgennen keyin de eki-u`sh ma`rtebe og`an qosi’msha to`mendegidey ma`mleketlik qararlar qabi’l etildi:

Ma`selen: 1) «Jurnalist kadrlar tayarlaw ha`m qayta tayarlaw sistemasi’n jetilistiriw haqqi’nda» O`zbekistan Respublikasi’ Ministrler Kabinetinin` qarari’.[2]

2) «Ku`ndelikli baspa so`zdi tarqatatug`i’n ka`rxanalardi’ qollap-quwatlaw ilajlari’ haqqi’nda» O`zbekistan Respublikasi’ Ministrler Kabinetinin` qarari’.[3]

Bul a`hmiyetli waqi’yalardi’n` aldi’nda, keyninde O`zbekistan Respublikasi’ Prezidenti I.A.Karimov baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari’ xi’zmetkerlerine arnalg`an qutli’qlawlarda da O`zbekistan Respublikasi’nda g`alaba xabar qurallari’ni’n` a`hmiyeti ha`m abi’rayi’ haqqi’nda bir neshe ma`rtebe baspa so`z betlerinde shi’g`i’p so`yledi.

Elimizde g`alaba xabar qurallari’n jetilistiriw ja`ne de oni’n` xali’q-arali’q a`hmiyeti haqqi’nda Prezidentimiz I.A.Karimov 1998-ji’li’ «Ideologiya – bul millettin`, ja`miyettin`, ma`mlekettin` birlestiriwshi bayrag`i’»-dep atalatug`i’n «Tafakkur» jurnali’ni’n` bas redaktori’ni’n`

[1] «Qaraqalpaqstan jaslari’» gaz. 29-dekabr` 1997-ji’l № 4 (6935)
[2] «Qaraqalpaqstan jaslari’» gaz. 14-mart 1999-ji’l № 9 (6990)
[3] «Qaraqalpaqstan jaslari’» gaz. 20-aprel` 2000-ji’l № 16 (7044)

sorawlari’na bergen juwabi’nda, «Alla bizin` qa`lbimizde ha`m ju`regimizde»-dep atalatug`i’n «Tu`rkstan press» axborot agentliginin` xabarshi’si’ni’n` sorawlari’na bergen juwabi’nda da, «O`z keleshegimizdi o`z qoli’mi’z benen quri’p ati’rmi’z»-dep atalatug`i’n 1999-ji’li’ Prezidentimiz I.A.Karimovti’n` «Tu`rkstan» gazetasi’ xabarshi’si’ni’n` sorawi’na bergen juwaplari’nda da, 2000-ji’li’ iyun`da «Dani’shpan xalqi’mi’zdi’n` erk-i’qrari’na isenemen» dep atalatug`i’n «Fidokor» gazetasi’ xabarshi’si’ni’n` sorawlari’na bergen juwaplari’nda da O`zbekistan g`alaba xabar quralari’ni’n` a`hmiyeti haqqi’nda bir neshe ma`rtebe atap ko`rsetti. Bulardan ti’sqari’ si’rt ellerge bolg`an dosli’q saparlari’ waqi’tlari’nda da ko`plegen baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari’ni’n` xabarshi’lari’ menen ushi’rasqandag`i’ olardi’n` bergen sorawlari’na da O`zbekistan Respublikasi’ni’n` Prezidenti I.A.Karimovti’n` juwaplari’nda g`alaba xabar qurallari’na u`lken a`hmiyet berildi.

Sebebi, XXI a`sirde Prezidentimiz I.A.Karimovti’n` ga`pi menen aytqanda: «G`alaba xabar qurallari’ bizin` elimizde ju`z berip ati’rg`an sotsialli’q-siyasiy ha`m ruwxi’y ideologiyali’q o`zgerisler bizin` ja`miyetimizdin` demokratiyali’q printsiplerin qa`liplestiriw usag`an a`hmiyetli jumi’slarg`a belsene qatnasi’p, olar adamlardi’ erkin pikirlewge ha`m ruwxi’y jetiskenlikke shaqi’radi’. Ja`ne de rawajlang`an da`wirimizde jasi’na, ka`sibine, lawazi’mi’na qaramastan ha`r bir sanali’ adam quwani’shi’n ha`m da`rtin, qayg`i’si’n ha`m ta`shwishlerin ortaqlasatug`i’n ruwxi’y jaqtan jaqi’n sa`wbetshisi bolatug`i’nli’g`i’na iymani’m ka`mil».[1]

Ha`zirgi da`wirde ha`r bir adam o`zin g`alaba xabar qurallari’n menen ta`miynlemey turi’p ja`miyette mazmunli’ jasawi’ mu`mkin emes. Sebebi, ha`zirgi waqi’tlarda bizge massali’q ja`ha`n informatsiyasi’n adamlardi’n` kewillerine quyi’wi’ jag`i’nan g`alaba xabar qurallari’ ja`miyetimizdin` bul

[1] «Ustaz» gazetasi’. 29-iyun` 2000-ji’l № 2 (101) O`zbekistan Respublikasi’ni’n` Prezidenti И.A.Karimovti’n` baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari’ xi’zmetkerleri ku`ni menen qutli’qlawi’.

o`mir arteriyasi'na aylandi'. Soni'n` ushi'n g`alaba xabar qurallari' menen qurallani'w bul bizin` milliy kadrlar tayarlaw bag`darlamalari'mi'zda da jasamasa bolmaytug`i'n ni'zamli'li'qqa aylandi'.

G`alaba xabar qurallari'ni'n` adam ha`m ja`miyet o`mirindegi usi'nday og`ada ulli' a`hmiyetliligin esapqa ali'p O`zbekistan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw ministrligi ha`m T.N.Kari'-Niyaziy ati'ndag`i' O`zbekistan pedagogika pa`nleri ilimiy izertlew instituti' menen birgelikte du`zilgen «Jan`a pedagogikali'q texnologiyalardi'n` ilimiy tiykarlari' kursi'ni'n`» bag`darlamasi'nda oqi'wshi'lardi'n` bilimge umti'li'wshi'li'g`i'n sho`lkemlestiriw texnologiyasi'n jetilistiriw maqsetinde, ja`miyettin` ha`zirgi rawajlani'w basqi'shi'nda oqi'ti'wshi'ni' xabar texnologiyasi' menen qurallandi'ri'w ma`selelerin jan`a pedagogikali'q texnologiyani'n` ilimiy tiykarlari' kursi'ni'n` u`yreniwge za`ru`rli 5-stat`yasi' etip bag`darlamag`a kiritilgen.

Onda uli'wma orta bilim beretug`i'n mekteplerdin` oqi'wshi'lari' o`z ka`sibin rawajlandi'ri'wi' sha`rt ekenligi ko`rsetile kelip, ustaz uli'wma orta bilim beretug`i'n mekteplerdin` oqi'wshi'lari'n milliylikke, zamanago`ylikke u`yretiw qatti' talap etilgen. Ja`ne de bul a`hmiyetli ma`selelerdi ha`zirgi zaman oqi'ti'wshi'si'ni'n` xabar texnologiyasi' menen qurallani'w da`rejesi sheshetug`i'nli'g`i'n belgilegen. En` basli' ma`sele, oqi'ti'wshi'ni'n` xabar ma`selesin xabar ma`deniyati'n tu`siniwi, bul ulli' jolda o`zinin` ha`zirgi zaman xabar texnologiyasi' menen jetkilikli qurallani'w, oni' o`zlestiriwge o`zine ja`rdem beretug`i'n dereklerdi, jollardi' taba biliw u`lken a`hmiyetli rol` oynaytug`i'nli'g`i' atap ko`rsetilgen.[1]

Ha`zir O`zbekistan Respublikasi'nda islep shi'g`i'lg`an, qa`liplestirilgen «Milliy g`a`rezsizlik ideyasi': tiykarg`i' tu`sinikler ha`m printsipler» de de g`alaba xabar qurallari'ni'n` a`hmiyeti haqqi'nda

[1] «Yangi pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari kursining dasturi» Toshkent 1999-yil, 4-bet

to`mendegidey etip belgilep o`tilgen» «G`alaba xabar qurallari' ja`miyetshilik printsiplerin qa`liplestiriw, milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi'n xalqi'mi'z, en` da`slep jas a`wlad sanasi'na sin`diriwde ayri'qsha ori'n tutadi'. Ruwxi'y-ma`deniy reformalar bari'si' bul bag`dardag`i' mashkalalardi' ja`miyetlik turmi'sti'n` tu`rli qi'rlari'n tezlik penen sa`wlelendiretug`i'n en` a`hmiyetli qurallar. «To`rtinshi ha`kimiyat» dep esaplanatug`i'n g`alaba xabar qurallari' ha`r qi'yli' pikirler, ra`n`ba`ra`n` ko`z-qaraslar ha`m erkin so`z etiwge ken` jol ashi'p beriwi, turmi'si'mi'zda ju`z berip ati'rg`an jan`alani'w ha`m o`zgerisler adamlardi'n` sanali' mu`na`sibetin oyati'w, ob`ektiv ha`m haqi'yqatli'q printsiplerine su`yenip xi'zmet atqari'w lazi'm»[1]-dep ko`rsetilgen.

Demek, bizin` elimizde uli'wma orta bilim beretug`i'n mekteplerdin` mug`allimleri baspa so`z ha`m g`alaba xabar qurallari'si'z bilim beriw sistemasi'nda o`z ka`sibinde tabi'sli' islew mu`mkin emes ekenligin ko`rsetti. Sebebi, mektep mug`allimlerinin` birinshi siyasiy waqi'yalardi' biliw, o`zlestiriw deregi ha`zirgi zaman g`alaba xabar qurallari'na iye boli'wi' boli'p esaplanadi'. Olarg`a iye boli'wg`a bizin` ma`mleketimizde ken` jollar ha`m mu`mkinshilikler jarati'lg`an.

Uli'wma orta bilim bereteg`un mekteplerdin` mug`allimleri qanshama g`alaba xabar qurallari'na ken` iye bolsa, olar sonshama da`rejede o`z ka`sibinin` siyasiy jaqtan jetik mamani' boli'p esaplanadi'. Ma`selen, g`alaba xabar qurallari'na neler kiretug`i'nli'g`i'n mug`allim biliwi sha`rt. O`zbekistan Respublikasi'ni'n` 1997-ji'li' 25-dekabr`degi g`alaba xabar qurallari' boyi'nsha qabi'l etilgen ni'zami'nda g`alaba xabar qurallari'na to`mendegiler kiredi dep ko`rsetilgen: gazetalar, jurnallar, xabarnamalar, byulleten`ler, ma`limleme agentligi, kabelli televidenie ha`m radioesittiriw, hu`jjetli kino, elektronli' ma`limleme baylani'slari', sonday-aq turaqli'

[1] Milliy g`a`rezsizlik ideyasi': tiykarg`i' tu`sinikler ha`m printsipler» «Qaraqalpaqstan» baspasi', No`kis, 2001-ji'l, 56-bet

atamag`a iye bolg`an ma`mleketlik ha`m basqa waqi'tsha basi'li'mlar g`alaba xabar qurallari' boli'p esaplanadi'.

O`zbekistan Respublikasi'ndag`i' g`alaba xabar qurallari' erkin boli'p, o`z jumi'si'n O`zbekistan Respublikasi'ni'n` Konstitutsiyasi'na, usi' ni'zamg`a ha`m baska da shi'zamli'li'q aktlerine muwapi'q a`melge asi'radi'. Ni'zamni'n` 2-stat`yasi' boyi'nsha g`alaba xabar qurallari' ma`limleme izlestiriw, ali'w, tarati'w huqi'qi'nan paydalanadi'. Ja`ne de ni'zam menen belgilengen ta`rtipte o`zleri ja`riyalap ati'rg`an ma`limlemenin` haqi'yqatli'g`i' ha`m duri'sli'g`i' ushi'n juwap beredi,- delingen.

G`alaba xabar qurallari'ni'n` 3-stat`yasi'nda so`z erkinligi haqqi'nda mi'naday dep jazi'lg`an: «Ha`r bir adam g`alaba xabar qurallari'nda shi'g`i'wg`a, o`zinin` pikirlerin ha`m isenimlerin ashi'k tu`rde bildiriwge haqi'li'».

G`alaba xabar qurallari'ni'n` tili haqqi'nda ni'zamda: O`zbekistan Respublikasi' g`alaba xabar qurallari' o`zinin` jumi'slari'n ma`mleketlik til haqqi'nda ni'zamg`a muwapi'q amelge asi'radi'!-dep belgilengen. Demek, O`zbekistan Respublikasi'nda g`alaba xabar qurallari' eki tilde - o`zbek tili ha`m qaraqalpaq tilleri tiykari'nda toli'q iske asi'ri'ladi'. Du`n`ya ju`zine tariyxi'y, ilimiy, siyasiy, a`debiy, ma`deniy jan`ali'qlar ma`mleketlik til esaplang`an eki tilde dag`azalanadi'. Meyli ol siyasiy xi'zmetker me, ol ilimpaz ba, a`piwayi' awi'l-xojali'g`i' xi'zmetkerleri me, mug`allim be, pensioner me, jazi'wshi', shayi'r ma, jay jumi'sshi' ma, student pe, oqi'wshi' ma eger sen ha`r ji'li' o`z respublikan`dag`i' o`z anna tilin`degi tarali'p turg`an g`alaba xabar qurallari' menen jasayman degen tilegin`, intan` bolsa, onda du`n`ya jan`ali'qlari' senin` u`yin`e ha`r ku`ni quyi'li'p kelip turadi'. Sen du`n`ya jan`ali'qlari'nan xabardar bolasan`. A`sirese, ha`r bir ka`sip iyesi, soni'n` ishinde mug`allim, jas a`wladti' ta`rbiyalawshi' pedagog birinshi na`wbette du`n`ya innovatsiyasi'na iye boladi'. Usi'layi'nsha ha`r bir

ka`sip iyesi o`z ka`sibi haqqi'nda u`lken jan`ali'qlarg`a, ni'zamli'li'qlarg`a iye boladi'! Sol ushi'nda g`alaba xabar qurallari' uli'wma orta bilim beretug`i'n mekteplerdin`, litseylerdin`, ka`sip-o`ner kolledjlerinin` mug`allimlerine hawa menen suwday kerek boladi'.

Eger siz oqi'wshi'lari'n`i'zdi' milliy ideya, milliy ideologiyali'q ko`z-qarasta ta`rbiyalayman desen`iz buni' birinshi na`wbette g`alaba xabar qurallari'si'z toli'q o`zin` iyeley almaysan`! Ma`selen: «Milliy g`a`rezsizlik ideyasi': tiykarg`i' tu`sinikler ha`m bag`darlar» degen baspada ja`riyalag`an miynetti toli'q u`yrenbey turi'p, milliy ideologiya haqqi'nda ga`p ete alasi'zba? A`sirese, siz I.A.Karimovti'n` «Milliy ideologiya keleshek tiykari'» degen Tashkente 2000-ji'li' 6-aprel`de Aqsaray rezidentsiyasi'ndag`i' filosoflar, tariyxshi'lar, siyasatshi'lar, sotsiologlar, psixologlar, pedagoglar, ilimpaz a`debiyat izertlewshiler,jurnalistler, belgili jazi'wshi'lar, ja`miyetshiliktin` wa`killeri menen bolg`an milliy ideologiya haqqi'nda pikirlerin oqi'may, u`yrenbey turi'p qalay o`z oqi'wshi'lari'n`a milliy ideya, milliy ideologiya haqqi'nda mazmunli' ga`p etiwin`iz mu`mkin.

Sebebi, sizin` bul haqqi'nda pikirin`iz ilimge, ilimiy juwmaqqa, uzaq xali'q da`stu`rlerine, xali'q u`rp-a`detlerine tiykarlang`an boli'wi' sha`rt. Sonda ol oqi'wshi'g`a sin`imli boladi' ha`m jas a`wlad milliy ideya ha`m milliy ideologiya ruwxi'nda ta`rbiyalanadi'. Sol ushi'nda adam bir ku`n de g`alaba xabar qurallari'si'z jasay almaydi'. Bir ku`ngi informatsiya u`lken tariyxi'y, siyasiy, a`debiy, ma`deniy jan`ali'qlarg`a toli' boladi'. Buni' bilmey jasaw o`z o`mirine qi'yanet boladi'. Ma`selen, oqi'wshi'g`a, a`sirese, studentke sizin` siyasiy informatsiya kerek? Sebebi, adam a`sirese jaslar du`n`yadag`i' ha`r qanday boli'p ati'rg`an jan`ali'qlarg`a ha`wes boli'p jasaydi'. Sol ushi'n o`zleri o`zleri jan`ali'qlardi' tawi'p oqi'ytug`i'n jag`daylarg`a keltiriw kerek. Olardi' g`alaba xabar qurallari' menen jasawg`a u`yretiw kerek. O`mirdin` mazmun-man`i'zi' nede ekenligin bilsin.

Biz ha`r sapar klasslarg`a, auditoriyalarg`a kirgende olardi'n` bir ha`pte ishinde qanday du`n`ya jan`ali'qlari'nan xabardar ekenligin baqlap bari'wi'mi'z sha`rt.

G`alaba xabar qurallari'nan paydalani'wdi' uli'wma bilim beretug`i'n mektepler, litsey ha`m ka`sip-o`ner kolledjlerinin` oqi'wshi'lari'na a`detlendiriwden baslaw kerek. Sebebi, olar keleshektin`, ja`miyettin` iyesi degen juwmaqqa keldik. Bul ma`sele barli'q pa`nler ushi'n da za`ru`rli, sonda da tariyx pa`ni mug`allimlerine o`mirde kerekli, za`ru`rli qural ekenligi so`zsiz. Sebebi, tariyx pa`ni mug`allimi ha`mme jerde ma`deniy frontti' basqari'wshi' shaxs boli'p esaplanadi'. Ol birinshi na`wbette o`z oqi'wshi'si'n o`z sabag`i'nda oni'n` qaysi' klasslarda sabaq o`tip ati'rg`anli'g`i'na qaramastan, ol o`z oqi'wshi'lari'na tariyx pa`ninen berip ati'rg`an bilimin da`wirdin` siyasiy waqi'yalari' menen jan`alaw ushi'n olarg`a milliyliy, milliy ideologiya, estetikali'q, a`dep-ikramli'li'q ta`rbiya beriw ushi'n ruwxi'y jaqtan isenimli etip quwatlandi'ri'w ushi'n, birinshi gezekte ol o`zi g`alaba xabar qurallari' menen jeterli qurallang`an boli'wi' sha`rt.

Ma`selen, 8 yaki 9-klasslarg`a tariyx pa`ni mug`allimi sabaq beriw ushi'n klassqa kirmesten aldi'n o`z sabag`i'na tayarli'qta, sabaqti'n` ideyali'q mazmuni'n oqi'wshi'lari'na jetkeriwdi jobalasti'rg`anda, ol sabaqti' qurallandi'ri'wshi' tiykarg`i' materiallardan ti'sqari' sabaqqa elimizdin` g`a`rezsizlik ruwxi'y qalay sin`diriwdi oylawi' sha`rt. Eger mug`allim «Milliy g`a`rezsizlik ideyasi': tiykarg`i' tu`sinikler ha`m bag`darlar» atli' miynetti ko`rmegen, u`yrenbegen bolsa, ol 2000-ji'li' 14-15 yanvar`dag`i' ekinshi shaqi'ri'q O`zbekistan Respublikasi' Oliy Majlisinin` IV sessiyasi'ndag`i' «Oliy Majlistin` O`zbekistan xalqi'na mu`ra`jati'n» oqi'mag`an bolsa, Prezident I.A.Karimovti'n` shi'g`i'p so`ylegen so`zleri menen tani'spag`an bolsa, tariyx pa`ni mug`allimi o`z sabag`i'n da`wirdin`

siyasiy waqi’yalari’ menen duri’s qurallandi’ra almag`an bolsa, onda sabaq qurg`aq, ma`nissiz sabaq boli’p shi’g`atug`i’nli’g`i’ turg`an ga`p. Bul da`wir talabi’nan artta ju`rgen mug`allim ekenligi belgili, ol oqi’wshi’larg`a da ja`bir.

Sonli’qtan da, uli’wma orta bilim beretug`i’n mekteplerdin` mug`allimleri g`abala xabar qurallari’ menen o`zin-o`zi ta`miynlewi, o`z ka`sibin da`wir waqi’yalari’ menen bayi’tkan ha`m qurallandi’rg`an boli’wi’ sha`rt.

II BAP. G`A`REZSIZLIK JILLARINDA MILLETLER ARA QATNASIQLARIN U`YRENIW MA`SELELERI.

2.1. O`ZBEK HA`M QARAQALPAQ XALIQLARININ` MA`DENIY BAYLANISLARI BASPA SO`Z BETLERINDE SA`WLELENIWI

O`zbekistan Respublikasi' 1991-ji'li' o`z g`a`rezsizligine eriskennen keyin o`zbek ha`m qaraqalpaq xali'qlari' ortasi'nda dosli'q qatnasi'qlar, ekonomikali'q ha`m ma`deniy baylani'slari' jan`a basqi'shqa ko`terildi. Prezidentimiz I.A.Karimovti'n` qollap-quwatlawi' na`tiyjesinde Qaraqalpaqstan suverenlik huqi'qi'n qolg`a kiritti. Bul haqqi'nda O`zbekstan Konstitutsiyasi'nda ayri'qsha sa`wlelengen.

1992-ji'li' No`kis qalasi'ni'n` 60 ji'lli'q yubileyi boli'p o`tip, og`an O`zbekstan Respublikasi' Prezidenti Islam Karimov kelip qatnasti' ha`m saltanatli' ji'ynali'sta shi'g`i'p so`yledi. Ol o`z so`zinde Respublika xalqi'n dan`qli' sa`ne menen qutli'qladi'. Oni'n`: «Paraxatshi'li'qti' ha`m kelisimdi, O`zbekstanda xali'qlar dosli'g`i'n bekkemlew- bizlerdin` ha`r birimizdin` a`diwli wazi'ypami'z. Prezident si'pati'nda men usi' jerde a`yyem zamannan tuwi'sqanlarday jasap kiyati'rg`an o`zbek ha`m qaraqalpaq xali'qlari'ni'n` ta`g`dirleri ushi'n o`zimdi juwapkerli sezemen ha`m bizin` xali'qlari'mi'zdi'n` baxi'tli' turmi'si' si'yaqli' ulli' maqset ushi'n bar ku`shimdi jumsawg`a tayarman»,[1]- degen so`zleri xalqi'mi'zg`a u`lken ruwxlani'wshi'li'q ku`sh bag`i'shladi'. Prezidentimiz: «Qaraqalpaq- o`zbek a`debiy ha`m ma`deniy baylani'slari' o`zlerinin` a`yyemgi tariyxi'na iye. Tuwi'sqan tiller, uqsas ta`biyiy jag`daylar da eki xali'qti' jaqi'nlasti'radi'»[2] dep eki xali'qti'n` tariyxi' tuwrali' bahali' pikirler aytti'.

O`zbekstan Respublikasi'ni'nn` g`a`rezsizlikke erisiwi siyasiy, ekonomikali'q ha`m ma`deniy baylani'slardi' rawajlandi'ri'wg`a ken`

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan» 1992-ji'li' 24-dekabr`. №96 (18234)
[2] Bul da sonda.

mu`mkinshilikler ashi'p berdi. Keyingi ji'llarda O`zbekstan Respublikasi' du`n`yani'n` ko`plegen elleri menen ti'g`i'z baylani'slar ornati'wg`a, o`zinin` tariyxi'na jan`a ko`z-qarastan qarawg`a mu`mkinshlik aldi'.

O`zbekstan Prezidenti I.Karimov uli'wma o`zbek intellegentsiyasi'na ta`n bolg`an da`stu`r boyi'nsha Qaraqalpaqstan ha`m Aral boyi' mashqalalari'na ba`rhama itibar berip kelmekte. Bug`an mi'sal, I.A.Karimovti'n` N`yu-York qalasi'nda Birlesken Milletler Sho`lkemi Bas Assambleyasi'ni'n` 48-sessiyasi'nda shi'g`i'p so`ylegen so`zinde Qaraqalpaqstan tuwrali', Aral mashqalalari' tuwrali' aytqan so`zi bul o`zbek xalqi'ni'n` qaraqalpaq xalqi'na g`amxorli'g`i'ni'n` ayqi'n mi'sali' boli'p esaplanadi'.

Qaraqalpaqstanni'n` ruwxi'y turmi'si'ndag`i' tariyxi'y sa`nelerdi belgilew, respublikami'zda jasawshi' barli'q tuwi'sqan xali'qlardi'n` bayrami'na aylandi'. 1992-ji'li' 19-dekabr`de Qaraqalpaqstanni'n` paytaxti' No`kis qalasi'ni'n` 60 ji'lg`a tolg`an saltanatli' merekesi belgilendi. Bul saltanatli' meresim O`zbekstan Respublikasi'ni'n` Prezidenti I.Karimovti'n` qatnasi'wi'nda o`tkerilip, og`an Tu`rkmenistan ha`m Qazaqstan Respublikalari'ni'n` ra`smiy wa`killeri[1] qatnasti'.

Bul sa`ne o`zbek ha`m qaraqalpaq xali'qlari'ni'n` birligin, dosli'g`i'n belgileytug`i'n u`lken bayramg`a aylandi'. No`kis qalasi' o`zinin` 60 ji'lli'q merekesinde O`zbekstan Respublikasi'ni'n` Hu`rmet jarli'g`i' menen si'yli'qlandi'.

Yubiley saltanati'ni'n` juwmag`i'nda Respublikami'z Prezidenti I.Karimov ta`repinen paytaxti'mi'zdan 55 shaqi'ri'm uzaqli'qtag`i' Qarataw eteginen, To`rtku`l-No`kis tas joli' boyi'nan keleshektegi paytaxti'mi'zdi'n` estelik irge tasi' qalandi'. Bu`gingi ku`ni o`zinin` 60 ji'lli'q tariyxi'na iye bolg`an No`kis qalasi' u`lken ilim ha`m ma`deniyat orayi' si'pati'nda ko`zge

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1992-ji'li' 22-dekabr` №213 (16132)

tu`sedi. O`ytkeni, paytaxti'mi'zda 9400den aslam jaslar bilim alatug`i'n eki Joqarg`i' oqi'w ori'nlari'nan Qaraqalpaqstan ma`mleketlik universiteti, Pedagogikali'q instituti', O`zbekstan Ilimler Akademiyasi'ni'n` Qaraqalpaqstan bo`limi, Ma`mleketlik teatr ha`m jas tamashago`yler teatri', bir neshe ansambl`ler, Baspaso`z, radioteleko`rsetiwler ha`m sport saraylari' xi'zmet etedi.[1]

Tashkent qalasi' menen Qaraqalpaqstanni'n` ma`deniy baylani'slari' ku`nnen-ku`nge o`sip rawajlani'p ati'r. Tashkent qalasi'ni'n` Joqarg`i' ha`m orta arnawli' oqi'w ori'nlari'nda bir neshe mi'n`lag`an qaraqalpaq student jaslari' ha`m aspirantlar bilim almaqta, zavod-fabrikalari'nda, basqa da o`ndiris ori'nlari'nda qaraqalpaqstanli'lar jumi's islemekte. Bul jerde oqi'p ha`m islep ati'rg`an qaraqalpaqstanli'lardi'n` ma`deniy talaplari'n qnaatlandi'ri'w maqsetinde Tashkent qalasi'nda qaraqalpaq xalqi'ni'n` ma`deniy orayi' du`zildi. Bul oray o`zbek ha`m qaraqalpaq xalqi'ni'n` arasi'ndag`i' baylani'slardi' bekkemlewde u`lken a`hmiyetke iye.

Bul oraydi'n` du`ziliwi eki xali'qti'n` tariyxi'y talaplari'n u`yreniwde, qaraqalpaq ha`m o`zbek xali'qlari' ma`deniyatlari'ni'n` bir-birine ta`sir jasawi'ni'n` alg`a ilgerlewinde u`lken a`hmiyetke iye boldi'. Soni'n` menen qatar tu`rkiy xali'qlardi'n` kelip shi'g`i'wi'ni'n` bir biri menen og`ada jaqi'n ekenligin da`liylewde u`lken a`hmiyeti bar. Bizin` elimizde izbe-izlik penen a`melge asi'ri'li'p ati'rg`an sotsialli'q-ekonomikali'q, ma`deniy-ag`arti'wshi'li'q reformalari'ni'n` tiykarg`i' bag`darlari' ba`rinen-buri'n paraxatshi'li'qti' ha`m elimizdin` gu`lleniwin ta`miynlewge qarati'lg`an. Prezident I.Karimovti'n` birneshe ma`rtebe atap ko`rsetkenindey, dosli'q, tuwi'sqanli'q, tati'wli'q, pikirlerdin` birligi, awi'zbirshilik bar jerde paraxatshi'li'q ha`m ti'ni'shli'q, parawan turmi's boladi', umti'li'w, izleniw, jan`alani'w boladi' ha`m barli'q tarawlar tabi'sli' rawajlanadi'.

[1] Aytmuratov J. G`a`rezsizlik da`wirinde Qaraqalpaqstan ma`deniyati'ni'n` rawajlani'wi'. N., 1999-ji'l, 6-bet

Bu`gingi ku`ni bizin` quyashli' u`lkemizde 130 aslam milletler menen xali'qlardi'n` wa`killeri qolg`a-qol uslasi'p jasamaqta ha`m miynet etpekte. Olardi'n` milliy o`zine ta`nlik ma`deniy ha`m ruwxi'y rawajlani'wi' ko`rkem-o`nerdin` rawajlani'wi'na barli'q sharalar tuwdi'ri'lg`an. Buni'n` ayqi'n mi'sali' retinde qaraqalpaq xalqi'ni'n` ekonomikali'q, sotsialli'q ha`m ma`deniy rawajlani'wi'nda xi'zmet etedi. Bul xali'q ju`z ji'lli'qlar dawami'nda o`zbekler menen dosli'q ha`m tati'wli'qta jasamaqta.

Qaraqalpaq xalqi' a`zelden ma`rtlik, mehr-muxabbat, ana watang`a sadi'qli'q usag`an iygilikli qa`siyetlerdi joqari' bahalaydi' ha`m o`zlerinin` ta`kirarlanbas qosi'qlari' menen da`stanlari'nda olardi' ji'rlaydi'. Bul xali'q a`sirese g`a`rezsizlik ji'llari'nda o`zligin toli'q ko`rsetiwge eristi, o`zinin` ko`p qi'rli' ma`deniyati'n ha`r ta`repleme rawajlandi'rmaqta.

Bu`gingi ku`ni bizin` elimizdin` ko`p milletli sem`yasi'nda oni'n` ekonomikali'q ha`m ma`deniy rawajlani'wi'nda Aral boyi' xali'qlari' u`lken a`hmiyetke iye. Qaraqalpaq shayi'rlari' menen jazi'wshi'lari', xudojnikleri menen kompozitorlari' ko`plegen do`retiwshilik xi'zmetkerleri usi'nday a`jayi'p ko`rkem-o`nerdi ha`m ma`deniyatti' do`retken.

No`kis qalasi'ni'n` 60 ji'lli'g`i'na arnalg`an saltanatli' ji'ynali'sti' I.Karimov shi'g`i'p so`ylep to`mendegilerdi bayan etti: «O`zbekstanni'n` ha`m Qaraqalpaqstanni'n` ta`g`dirleri birge qosi'li'p ketken. O`zbek ha`m qaraqalpaq xali'qlari'ni'n` keleshegi aji'ralmas tu`rde o`z-ara baylani'si'p ketken»[a`]

A`sirler dawami'nda ezilip ha`m qorlani'p kelgen xali'qti'n` a`zeliy a`rmani' bu`gin shi'nli'qqa aylandi'-bizler g`a`rezsizlikke eristik. Bizin` elimizdin` qa`liplesiwi, oni'n` ku`sh-g`ayratqa, jer ju`zlik sheriklikti i'layi'qli' ori'ng`a erisiwi birinshi gezekte xali'qti'n` a`dep-ikramli'li'q milliy bekkemliligine baylani'sli'.

No`kis-sahrada adamlardi’n` qoli’ menen sali’ng`an estelik. Bu`gin ol tani’masli’q da`rejede qayta o`zgerdi. O`z isin su`yetug`i’n ko`plegen adamlar og`an u`les qosti’, bulardi’n` arasi’nda aqsaqal Qa`llibek Kamalov bar, ol Qaraqalpaqstan paytaxti’ni’n` gu`lleniwi ushi’n ko`p ilajlar isledi. Adamlar si’yaqli’ qalalardi’n` da o`zlerinin` tariyxi’, o`zlerinin` keleshegi bar. Olar xali’qti’n` turmi’si’nan, oni’n` ta`g`dirinen aji’ralmaydi’. Bu`gingi No`kiske su`ysine oti’ri’p tariyxti’n` o`lshemi boyi’nsha ele oni’n` jaqi’nda g`ana tek bir kishkene awi’l bolg`anli’g`i’n ko`z aldi’mi’zg`a keltiriw qi’yi’n.

1930-ji’li’ 12-noyabr`de Qaraqalpaqstan wa`layatli’q komiteti No`kis awi’li’ qalag`a aylandi’ri’w tuwrali’ qarar qabi’l etken. Bul jerde pa`tli quri’li’s jumi’slari’ baslang`an. 1932-ji’li’ No`kis qalasi’ respublikani’n` paytaxti’na aylang`an.

No`kis-industrialli’q qala. Bul jerde onlag`an sanaat ka`rxanalari’, soni’n` ishinde metalldi’ qayta islew, azi’q-awqat, ag`ashtan buyi’m islew ka`rxanalari’, poligrafiya o`ndirisleri quri’li’s industriya ka`rxanalari’ islep tur.

No`kis iri ilim ha`m ma`deniyat orayi’. Olardi’ ayta ketiwde Ilimler Akademiyasi’ni’n` mekemeleri, Universitet, Institut, teatrlar, jazi’wshi’lar awqami’, muzeylerdi ha`m basqada ma`deniy bilimlendiriw oraylari’n na`zerde tutami’z.

No`kis-respublikani’n` ku`ta` iri transport orayi’. Qi’sqasha aytqanda O`zbekstanni’n` en` jas ha`m suli’w qalalari’nan biri No`kis ko`p a`sirlik tariyxqa iye bolg`an Samarqand, Buxara, Tashkent, Xiywa, Termiz si’yaqli’ qalalar menen bir qatarda o`zinin` erten`gi keleshegine ni’q qa`dem taslap barati’r. Qaraqalpaq xalqi’ o`zbek, rus, qazaq, tu`rkmen ha`m basqada xali’qlar menen birge tariyx si’naqlari’nan o`tti. Olar bir-birinin` turmi’si’n ha`m ma`deniyati’n bayi’ta oti’ri’p barli’q xali’qlar birlesip ku`sh sali’wlar menen gu`lleniwge eristi.

Buni’n` barli’g`i’ jaqsi’ na`tiyje berdi. Bular bizlerge o`zlerimizdin` ata-babalari’mi’zdan miyras boli’p qaldi’. Bulardi’ hesh qanday jag`ayda joyti’wg`a bolmaydi’. Bizin` dosli’g`i’mi’zdi’n` ko`plegen ayqi’n betleri bar. Berdaq shayi’r xali’q ushi’n jaqsi’ ku`nlerdin` keliwin tiledi al, Alisher Nawayi’ni’ o`zinin` ustazi’ dep esapladi’. Nawayi’dan sawat ashqanli’g`i’n ol maqtani’sh etti.

Ku`nxoja, A`jiniyaz, Berdaqti’n` do`retiwshiliginen sag`a alg`an qaraqalpaq a`debiyati’ gu`llendi. Qaraqalpaq a`debiyati’ni’n` en` jaqsi’ do`retpeleri «Qi’ri’q qi’z», «Sha`r`yar», «Ma`spatsha» da`stanlari’ a`lle qashshan-aq o`zbek tiline awdari’ldi’, xali’q bulardi’ su`yispeshilik penen oqi’p ati’r. Solardi’n` ta`siri menen o`zbek sem`yalari’nda balalari’na Gu`layi’m, Sha`r`yar dep at qoyi’w jaqsi’ da`stu`rge aylandi’.

Bu`gingi ku`ni Abbaz Dabi’lov, Sadi’q Nuri’mbetov, Asan Begimov, Jolmi’rza Aymurzaev, Tlewbergen Jumamuratov, To`lepbergen Qayi’pbergenov, Ibraim Yusupov si’yaqli’ jazi’wshi’lardi’n` shi’g`armalari’ o`zbek tiline awdari’li’p ken`nen mg`lim boldi’.

Ko`plegen qaraqalpaq ilimpazlari’, jazi’wshi’lari’, ko`rkem-o`ner g`ayratkerleri O`zbekstanni’n` joqari’ ataqlari’na miyasar boldi’. Ko`p ji’lli’q hadal miyneti, bizin` xalqi’mi’z aldi’ndag`i’ miynetleri, ja`miyetlik turmi’sqa belsene qatnasqani’ ushi’n jaqi’nda Qaraqalpaqstan Respublikasi’ni’n` Ma`deniyat Fondi’ni’n` basli’g`i’, belgili shayi’r I.Yusupovqa «O`zbekstan xali’q shayi’ri’» degen ataq berildi. Qaraqalpaq-o`zbek a`debiy ha`m ma`deniy baylani’slari’ o`zlerinin` a`yyemgi tariyxi’na iye. Tuwi’sqan, tilleri uqsas eki xali’qti’ bir-birine jaqi’nlasti’radi’. Bu`gin bizler haqi’yqi’y jag`daydi’ jasi’rmaymi’z, o`ytkeni bul tek qaraqalpaqlardi’n` ha`m o`zbeklerdin` mashqalasi’ emes, bul pu`tkil ja`ha`nnin`-Aral mashqalasi’».[1]

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1992-ji’li’ 22-dekabr` №213 (16132)

Solay etip, Prezidentimiz Aral mashqalasi'na da ayri'qsha di'qqat awdari'p o`tti.

1993-ji'li' 23-24 dekabr` ku`nleri Qaraqalpaqstanni'n` da`slepki paytaxti' To`rtku`l qalasi'ni'n` 120 ji'lli'q toyi' saltanatli' tu`rde belgilendi. Toy saltanati' Prezidentimiz I.Karimovti'n` To`rtku`l qalasi' puqaralari'na qutli'qlawi' menen baslandi'.[1] Yubiley saltanati'nda To`rtku`l qalasi' Qaraqalpaqstan Respublikasi' Joqarg`i' Ken`esinin` Pa`rmani' menen «Hu`rmet jarli'g`i'» menen si'yli'qlandi'. G`a`rezsizliktin` qi'sqa da`wiri ishinde xalqi'mi'zdi'n` tariyxi'y turmi'si'nan ori'n alg`an a`hmiyetli sa`nelerdi bayramlaw da`stu`rge aylandi'.

To`rtku`ldin` toyi' O`zbekstan xali'qlari'ni'n` dosli'g`i'n, biradarli'g`i'n bunnan keyin ja`nede bekkemlewge xi'zmet etiwi so`zsiz.

To`rtku`l qalasi'ni'n` 120 ji'lli'q toyi' mu`na`sibeti menen To`rtku`l qalasi' puqaralari'na Prezident Islam Karimov qutli'qlaw xati'n jolladi'. Onda to`mendegi so`zler bar: «Sizlerdi To`rtku`l qalasi'ni'n` 120 ji'lli'q toyi' menen shi'n qa`lbimnen qutli'qlayman, Jayqun ha`m Sayqun da`r`yalari' arali'g`i'ndag`i' jerler Watani'mi'zdi'n` da`slepki a`yyemgi tariyxi' ha`m ma`deniyati'na besik bolg`an muxadde ma`kan boli'p esaplanadi'. Bul jerde aldi'n`g`i' mi'n` ji'llarda aq bekkem qorg`an ha`m qalalar quri'lg`an, diyxanshi'li'qqa tiykar sali'ng`an, ta`biyiy apatlardi'n` ma`rtlershe jen`gen, du`n`yag`a belgili ali'mlardi' jetkizip bergen».[2]

Ha`zirgi waqi'tta g`a`rezsizlik alg`an O`zbekstan qon`si' tuwi'sqan xali'qlar menen du`n`yani'n` barli'q ma`mleketlerinin` xali'qlari' menen ha`r ta`repleme baylani'slardi' ku`sheytiwge mu`mkinshilik ali'p, bul baylani'slardi' jan`a basqi'shlarg`a ko`terip ati'r. Buni'n` ayqi'n mi'ali' retinde joqari'da ayti'lg`an To`rktu`l qalasi'ni'n` 120-ji'lli'q ha`m No`kis

[1] Bul da sonda.
[2] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1992-ji'l 24-dekabr` №185 (16321)

qalasi’ni’n` 60 ji’lli’q yubtleylerinin` o`tkeriliwi eki xali’qti’n` ma`deniyati’ tariyxi’nda o`shpes iz qaldi’rdi’.

1993-ji’li’ 25-29 yanvar` ku`nleri Tashkent qalasi’nda Qaraqalpaqstan Respublikasi’ni’n` Ma`deniyat ku`nleri ashi’ldi’. Bul ma`deniyat ku`lerinde Respublikami’zdi’n` a`debiyat ha`m ko`rkem-o`ner sheberleri paytaxti’mi’z Tashkent qalasi’ni’n` ma`mleketlik teatr ha`m u`lken kontsert zallari’nda boli’p, olar pu`tkil O`zbekstan xali’qlari’ni’n` ma`deniyati’n rawajlandi’ri’wg`a u`lken u`les qosti’. Na`tiyjede Orayli’q Aziya regioni’nda joqari’ abroyg`a iye bolg`an qaraqalpaq ma`deniyati’ni’n` g`ayratkerler eline O`zbekstan Respublikasi’ Prezidenti I.Karimovti’n` 1993-ji’li’ 28-yanvar`dag`i’ Pa`rmani’ menen O`zbekstan Respublikasi’ni’n` hu`rmetli ataqlari’ berilip, olardan: T.Qayi’pbergenov «O`zbekstan xali’q jazi’wshi’si’», G.Ayi’mbetova «O`zbekstan Respublikasi’na miyneti sin`gen artist», M.Sapaeva «O`zbekstan Respublikasi’na miyneti sin`gen artist», R.Saparova «O`zbekstan Respublikasi’na miyneti sin`gen artist», B.Qayi’povlar «O`zbekstan Respublikasi’na miyneti sin`gen artist» atag`i’n ali’wg`a miyasar boldi’. Qaraqalpaqstandag`i’ en` da`slepki jazi’wshi’ hayal-qi’zlardi’n` biri «Aral qi’zlari’» jurnali’ni’n` bas redaktori’ G.Esemuratovag`a «O`zbekstan Respublikasi’na miyneti sin`gen ma`deniyat xi’zmetkeri» atag`i’ berildi.[1]

Usi’ ma`deniyat ku`nlerine juwap retinde 1993-ji’ldi’n` 17-noyabr`inde Qaraqalpaqstanda to`rt ku`n dawam etken Tashkent qalasi’ni’n` ma`deniyat ku`nleri baslandi’. 150 adamnan ibarat delegatsiya bir neshe toparg`a bo`linip, respublikami’z puqaralari’ menen ushrasti’. Respublikami’zdag`i’ Tashkent qalasi’ni’n` ma`deniyat ku`nlerinde u`lken ko`rkem do`retiwshi ja`ma`a`tler bolg`an Mukarrama Turg`unbaeva ati’ndag`i’ O`zbekstan Ma`mleketlik «Ba`ha`r» xali’q oyi’nshi’ qi’zlar

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1993-ji’l 23-noyabr` №163 (16298)

ansambli, M.Karyakubov ati’ndag`i’ O`zbekstan Ma`mleketlik filarmoniyasi’ni’n` «Zarafshan» qosi’q ha`m ayaq oyi’n ansambli, Nawayi’ ati’ndag`i’ u`lken opera ha`m balet teatri’ solistleri olardag`i’ su`yikli qosi’qshi’lardan Arti’q Atajanov, Almaxan Xayitova, «ulomjon Yakubov, estrada qosi’qshi’si’ Farrux Zakirov basshi’li’g`i’ndag`i’ vokal instrumental ansambli «Baxor» ma`mleketlik ansambli solisti Xayrulla Luptullaev si’yaqli’ ko`rkem o`ner sheberleri Respublikami’z tamashago`ylerinin` kewlinen shi’qti’. Joqari’dag`i’ ati’ atalg`an ma`deniyat ku`nlerinin` juwmag`i’nda Qaraqalpaqstan Joqarg`i’ Ken`esi Basli’g`i’ni’n` pa`rmani’ menen «Qaraqalpaqstan Respublikasi’ Xali’q artisti» ataqlari’ menen Hu`rmet jarli’qlari’n ali’wg`a miyassar boldi’.

Bunday ma`deniyat ku`nlerinin` dosli’q ushrasi’wlari’ qon`si’las Qazaqstan Respublikasi’ni’n` Qi’zi’l Orda wa`layati’nda ha`m Tu`rkmenistan respublikasi’nda o`tkerilip bu`gingi Qaraqalpaqstan ma`deniyati’ni’n` ko`rkem- o`ner ha`m a`debiyati’ni’n` du`rdanalari’ Orayli’q Aziyadag`i’ tu`rk tilles xali’qlarg`i’ ken`nen tani’ldi’. Bul ushrasi’wlar xali’qlar dosli’g`i’ni’nn` bayrami’ boodi’ ha`m g`a`rezsizlik da`irinde Qaraqalpaqstan Respublikasi’ni’n` ma`deniyati’ni’n` rawajlani’wi’n ko`rsetti. 1994-ji’li’ Birlesken Milletler Sho`lkemi jani’ndag`i’ xali’q arali’q YuNESKO sho`lkemi ta`repienen Orayli’q Aziyani’n` rawajlani’wi’n u`yreniw, qayta tiklew ha`m ken`nen en jaydi’ri’wg`a u`lken itibar berildi.

Sonli’qtan «Jipek joli’»- «ushrasi’w joli’» dep atalg`an u`lken ekspeditsiya izertlewinde Orayli’q Aziyag`a birinshi da`rejeli a`wmiyet berildi. Sonli’qtan «Ulli’ Jipek Joli’» ekspeditsiyasi’ Qaraqalpaqstanda o`tkerildi. Milliy ma`deniyati’mi’zdi’n` rawajlani’wi’ndag`i’ ruwxi’y qayta tikleniwler bu`gingi Qaraqalpaqstan tariyxi’n ha`r ku`n sayi’n jan`ali’qlarg`a tolti’radi’. 1993-ji’li’ mart ayi’nda Moynaq rayoni’ Talli’q boyi’nan

tabi’lg`an qaraqalpaq a`debiyati’ni’n` maqtani’shi’, qosi’q mu`lkinin` sultani’ A`jiniyaz babami’zdi’n` qa`birine qulpi’ tas qoyi’w ma`resimi boldi’. 1994-ji’li’ avgust ayi’nda O`zbekstan Respublikasi’ g`a`rezsizliginin` u`sh ji’lli’qi’ hu`rmetine bag`i’shlani’p o`tkerilip ati’rg`an dosli’q ku`nlerinde Qon`i’rat rayoni’nda A`jiniyaz Qosi’bay uli’ni’n` 170-ji’lli’g`i’na arnap estelik ornati’ldi’. Usi’ ji’li’ No`kis qalasi’nda A`jiniyaz ati’ndag`i’ orta mektepte babami’z A`jiniyaz shayi’r esteligi ashi’ldi’. 1993-ji’ldan baslap respublikami’zdag`i’ No`kis Ma`mleketlik Pedagogikali’q instituti’ Qaraqalpaq xalqi’ni’n` ulli’ oyshi’llari’ni’n` biri, ko`rnekli so`z zergeri A`jiniyaz Qosi’bay uli’ni’n` 170 ji’lli’q yubileyi respublikada saltanatli’ jag`dayda boli’p o`tti. Shayi’rdi’n` 170 ji’lli’q yubileyin o`tkeriw hu`rmetine bag`i’shlani’p No`kis Ma`mleketlik Pedagogikali’q instituti’ aldi’na estelik ornati’ldi’.

A`jiniyaz shayi’rdi’n` 170 ji’lli’q yubileyin belgilew ma`resiminde a`hmiyetli ma`deniy waqi’yalar ju`zege keldi. Shayi’r shi’g`armalari’ A.Mamedov ta`repinen tu`rkmen tiline awdari’ldi’. Qaraqalpaqstan Ma`deniyat Ministrligi ta`repinen shayi’rdi’n` nama qosi’qlari’ ushi’n konkurslar sho`lkemlestirilip, A`jiniyaz so`zine jazi’lg`an K.Zariddinovti’n` «Bozatawli’ na`zelim» shi’g`armasi’ birinshi, Z.Lepesovti’n` «Yosh menin`» shi’g`armasi’ ekinshi, S.Mameshovti’n` «A`y du`n`ya sennen» shi’g`armasi’ u`shinshi ori’ndi’ iyeledi. 1994-ji’li’ A`jiniyazdi’n` tan`lamali’ qosi’qlar ji’ynag`i’ ha`m «Ellerim bardi’» qosi’qlar toplami’ basi’li’p shi’qti’.[1]

1993-ji’li’ oktyabr`de O`zbekstan Respublikasi’ Prezidenti I.A.Karimovti’n` Frantsiyag`a sapari’ waqti’nda, 1993-ji’li’ 29-oktyabr`de YuNESKOni’n` Parijdegi Rezidentsiyasi’nda O`zbekstandi’ YuNESKOg`a ag`zali’qqa qabi’l etiw ma`resimi boldi’. Usi’ ku`ni Orayli’q Aziyadag`i’ ulli’ ali’m, ag`arti’wshi’ Ulug`bek Muxammed Tarag`aydi’n` 600-ji’lli’g`i’n

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1993-ji’l 23-noyabr` №34 (16320)

belgilew YuNESKOni’n` bag`darlamasi’na kirgizildi. Usi’g`an baylani’sli’ 1994-ji’li’ oktyabr`de Parijde Ulug`bek ha`pteligi o`tkerilip ati’rg`an bir waqi’tta paytaxti’mi’zdag`i’ O`zbekstan Ilimler Akademiyasi’ni’n` Qaraqalpaqstan bo`limi bas imarati’ aldi’na Ulug`bektin` skul`pturali’q esteligin ashi’wdi’n` saltanatli’ ma`jilisi boli’p o`tti.

Qaraqalpaqstanni’n` milliy ma`mleketlik g`a`rezsizliginin` qolg`a kirgiziliwi menen xalqi’mi’zdi’n` ruwxi’y turmi’si’n jan`adan qa`liplestiretug`i’n teatr ha`m ko`rkem o`ner tarawi’nda jan`a mazmundag`i’ o`zgerisler boldi’.

Ma`mleketlik teatr saxnasi’nda dramani’n` rawajlani’wi’ menen qatar milliy operalar ju`zege keldi. 1993-ji’l yanvar` ayi’nda Tashkent konservatoriyasi’ni’n` u`lken zali’nda qaraqalpaq kompozitorlari’ jazg`an balladalar, qosi’q namalari’, bulardi’ bas dirijer respublikag`a miyneti sin`gen ko`rkem o`ner g`ayratkeri K.Zaretdinov basshi’li’g`i’ndag`i’ Qaraqalpaqstanni’n` simfoniyali’ orkestri atqardi’.

Tun`g`i’sh qaraqalpaq milliy «A`jiniyaz» operasi’ 1993-ji’li’ yanvar` ayi’nda Tashkent konservatoriyasi’ni’n` u`lken zali’nan ori’n aldi’. Bul opera eki tuwi’sqan xali’qti’n` kompozitorlari’ menen sazendelerinin` do`retiwshilik jemisine aylandi’. Operani’n` Tashkent qalasi’nda qoyi’li’wi’nda O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstang`a miyneti sin`gen ko`rkem o`ner g`ayratkeri G.To`legenov birinshi milliy «A`jiniyaz» operasi’ni’n` postanovshigi boldi’. Soni’n` menen qatar Tashkentte Hamza ati’ndag`i’ teatr saxnasi’nda Berdaq ati’ndag`i’ Qaraqalpaq Ma`mleketlik muzi’kali’ teart ja`ma`a`ti ta`repinen «Sha`r`yar» spektakli qoyi’ldi’.

Qaraqalpaq ma`mleketlik teatr saxnasi’nda qoyi’lg`an ekinshi opera Hamza Ha`kimzada Niyaziydin` shi’g`armasi’ tiykari’nda Sabi’r Abdulla Muzaffar Muxammedovlar ta`repinen jazi’lg`an o`zbek klassikali’q operalari’ni’n` biri Sulayman Yudakovti’n` «Maysarani’n` hiylesi» atli’

ha`zil operasi’ boldi’. Operani’n` ko`rkemlik jaqtan basshi’si’ ha`m dirijeri’ O`zbekstang`a xi’zmet ko`rsetken ha`m Qaraqalpaqstan xali’q artisti S.Palwanov, operani’ O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan xali’q artisti Berdaq ati’ndag`i’ respublikali’q si’yli’qti’n` laureati’, rejissyor N.An`satbaev saxnalasti’rdi’. Olardag`i’ Maysara rolinde talantli’ aktrisa M.Sapaeva, Mollados rolinde jas artist K.Nag`i’mbaev, Qazi’ rolinde M.Xojaniyazovlar oynadi’.

1997-ji’li’ 11-fevral`da «Nawri’z-97» teatr ko`rkem-o`neri festivali’ boli’p o`tip, og`an respublikami’zda ati’ shi’qqan teatr ja`ma`a`tlerinen ti’sqari’ Orayli’q Aziya Respublikalari’ndag`i’ 15 teatr qatnasti’. Solardi’n` biri O`zbekstan xali’q artisti, Berdaq ati’ndag`i’ si’yli’qti’n` laureati’ N.An`satbaev ta`repinen saxnalasti’ri’lg`an O`zbekstan xali’q shayi’ri’ A.Aripovti’n` «Saqi’pqi’ran» atli’ eki bo`limli tariyxi’y dramasi’ boldi’. Bul dramada «Amir Temur» rolin O`zbekstan Respublikasi’na xi’zmet ko`rsetken artist B.Uzaqbergenov atqari’p, 1997-ji’li’ «Nawri’z-97» festival juwmag`i’nda 1-ori’n ha`m qarji’lay si’yli’q ali’wg`a miyasar boldi’.

Berdaq ati’ndag`i’ Qaraqalpaq ma`mleketlik muzi’kali’ ha`m dramali’ teatri’ ja`ma`a`tshiligi ta`repinen do`retilgen bul «Saqi’pqi’ran» dramasi’ 1996-ji’ldi’n` oktyabr` ayi’nda A`mir Temur obrazi’n en` jaqsi’ do`retken teatrlar arasi’nda O`zbekstan ko`leminde ja`mi 11 teatrdi’n` (soni’n` ishinde Qazaq, Qi’rg`i’z teatrlari’) qatnasi’wi’nda o`tkerilgen «Saqi’pqi’ran» dramasi’ ekinshi ori’ndi’ ali’wg`a eristi[1] ha`m usi’ ji’li’ birinshi qaraqalpaq milliy baleti «Ayjamal» Qaraqalpaqstang`a miyneti sin`gen ko`rkem-o`ner g`ayratkeri T.Kojasov ta`repinen saxnalasti’ri’ldi’.

O`zbekstan g`a`rezsizliginin` u`sh ji’lli’g`i’na bag`i’shlani’p o`tkerilgen Qaraqalpaq Ma`mleketlik muzi’kali’ teatri’nda rayonlar ha`m qalalar arali’q ma`deniyat ku`nleri juwmag`i’nda No`kis rayoni’ «Xoshades»

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1993-ji’l 23-noyabr` №34 (16320)

fol`klorli'q- etnografiyali'q ansambli, To`rtku`l rayoni'ni'n` «Feruz» qosi'qshi'lar ha`m ayaq oyi'n ansambli, xojelishi Jumanazar Seytmuratov, qarao`zekli Quwatbay O`tegenov, Kenimexli (Buxara wa`layati'nan) Nargul Bazarbaevalar jen`impaz boldi'.

1994-ji'li' Xamza ati'ndag`i' o`zbek ma`mleketlik Akademiyali'q teatrda jazi'wshi' M.Ni'zanovti'n` «Eki du`n`yani'n` a`weresi» komediyasi' «Noyob nusqa» degen at penen o`zbek tilinde saxnag`a shi'qti'. Bul Qaraqalpaq dramaturgiyasi' tariyxi'nda Akademiyali'q teatr saxnasi'na shi'qqan birinshi drama boldi'. Qaraqalpaqstan xudojnikler awqami' 1996-ji'li' A`mir Temurdi'n` 660 ji'lli'q hu`rmetine xudojniklerdin` a`jayi'p shi'qarmalar tsikli konkursi' respublika Ministrler Kn`esi ta`repinen sho`lkemlestirilip bul konkurs juwmag`i'nda 3 xudojnik jen`impaz boldi'. Olar A.Dosnazarovti'n` 100 ji'lli'q merekesine arnalg`an kartinalar menen portretler jaratti'. Nawri'z bayrami'na arnap, Muxaddes bayram ko`rgizbelerin sho`lkemlestirdi.[1]

Son`g`i' ji'llari' arami'zdan ketken belgili saxna sheberlerinin` talantli' artistler, rejisserlar, kompozitorlar hu`rmetine respublikali'q konkurslar sho`lkemlestiriw milliy ko`rkem-o`ner qa`diriyatlari'n qayta tiklewdin` jan`a u`lgisi si'pati'nda ko`zge tu`sti ha`m da`stu`rge aynaldi'.

En` basli'si' bazar ekonomikasi' jag`dayi'nda usi'nday yubileylik konkurslardi', eslew merekelerin o`tkeriwde qa`wendershiler arqali' qosi'msha qa`rejetler tabi'w, xalqi'mi'zdi'n` ma`deniyati'n qa`sterlewdin` joqari' u`lgisi boldi'.

1992-ji'li' 11 ko`rkem-o`ner g`ayratkerlerinin` yubileylerine bag`i'shlang`an konkurslar ha`m eske to`siriw kesheleri sho`lkemlestirildi.

Bunday konkurslarda Japaq baqsi' Shamuratov, Ayi'mxan Shamuratova, A.Xljalepesov, E.Qospolatov, J.Bekmuratov, D.Qayi'pov,

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1996-ji'l, 30-mart. №50 (16510)

Z.Xojanazarovalardi'n` esteligine bag`i'shlang`an jas talantli'lardi'n` regionalli'q festivallari' sho`lkemlestirildi. O`tkerilgen festivallarg`a Tashawi'z, Xorezm walayatlari'nan ha`m Buxara walayati'ni'n` Kenimex rayoni'nan miymanlar qatnasti'. 1992-ji'li' O`zbekstan Respublikasi' g`a`rezsizliginin` bir ji'lli'g`i' aldi'nan o`tkerilgen «Dosli'q, tuwi'sqanli'qti' teren`lestiriwge arnalg`an talantli'lardi'n` jari'si'nda» xalqi'mi'zg`a ken`nen tani's bolg`an Shomanay rayoni'ni'n` «Aqsu`n`gu`l» ansamblinin` basshi'si' S.Sadi'qov, Xojeli rayoni' A`miwda`r`ya kolxozi'nan kelgen Seytenovlar sem`yasi' jen`impaz boldi'.

Son`g`i' ji'llari' ruwxi'y ma`deniyati'mi'zdi'n` rawajlani'wi'na jan`asha mazmun beretug`i'n g`a`rezsizligimizdi, eriknligimizdi ji'rlaytug`i'n shi'g`armalar do`retildi. Sebebi, g`a`rezsizlik sezimleri ha`r bir insanni'n` o`z elin, o`z Watani'n su`yip maqtani'sh etip jasawi'n qa`liplestiredi. Soni'n` ushi'nda Prezidentimiz I.A.Karimov Watang`a degen bul muxaddes ug`i'm qosi'q arqali' o`zinin` sa`wleleniwin tabi'wdi' maqset etip, 1995- ji'ldi'n` 5-dekabrinde O`zbekstan Respublikasi' Ministrler Kabinetinin` «O`zbekistan-Watani'm menin`» qosi'qlar ko`rik- tan`lawi'n o`tkeriw haqqi'nda №451 qarari'n shi'g`arg`an edi. Usi' qarar tiykari'nda Qaraqalpaqstan Respublikasi' Ministrler Ken`esi 1995-ji'li' 30-dekabr`de 200/12 qarar qabi'l etti.[1] Bul boyi'nsha sho`lkemlestiriw komissiyasi' du`zildi. Ko`rik-tan`lawdi' o`tkeriw bari'si'nda kompozitorlar menen jazi'wshi'lar awqami' birlikte qosi'q tekstlerin aldi'n-ala ko`zden o`tkeriw na`zerde tuti'ldi'.

O`zbekstan respublikasi' «a`rezsizliginin` bes ji'lli'g`i'na bag`i'shlang`an «O`zbekistan- Watani'm menin`» qosi'q tan`law jari'si'n u`sh basqi'shta o`tkeriw rejelestirilip, birinshi basqi'sh rayon ha`m qalalardi'n` o`zinde barli'q qa`lewshilerdin` qatnasi'wi'nda boli'p, ondag`i' jen`impazlar zonalar boyi'nsha o`tkeriletug`i'n jari'sqa qatnasti'. Al, bunnan

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan», 1995-ji'l, 31-dekabr`. №50 (16530)

keyin respublikali’q ko`lemde boli’p o`tetug`i’n tan`law jari’si’nda jen`ip shi’qqan en` jaqsi’ muzi’kali’q shi’g`armalar Tashkent qalasi’nda o`tkeriletug`i’n jari’sqa jollama aldi’.

A`sirese, 1996-ji’li’ 28-29 mart ku`nleri paytaxti’mi’zdi’n` ma`deniyat sarayi’nda boli’p o`tken «O`zbekistan- Watani’m menin`» qosi’qlar ko`rik tan`lawi’ni’n` respublikali’q ko`zden o`tkeriwinin` juwmag`i’ ruwxi’y ko`terin`kilik jag`dayi’nda o`tti. Na`tiyjede N.Muxammetdinov namasi’n, I.Yusupov so`zin jazg`an, Berdaq ati’ndag`i’ muzi’kali’ ha`m dramali’ teatardi’n` artistkasi’ M.Sapaevani’n` atqari’wi’ndag`i’ «Mustaqillik gu`lleri» atli’ qosi’q birinshi ori’ndi’, Sh.Paxratdinov namasi’n, A`.A`jiniyazov so`zin jazg`an J.Shamuratov ati’ndag`i’ ko`rkem-o`ner uchilishesinin` mug`allimi K.Serjanov «Tu`rkistan- tariyxi’y-ata ma`kani’m» qosi’g`i’ ha`m T.Esirkepov namasi’n, A`.O`tepbergenov so`zin jaqg`an M.Xojaniyazovti’n` atqari’wi’ndag`i’ «Men sag`an tilekles qaraqalpaqpan» qosi’g`i’ ekinshi ori’ndi’ ali’wg`a miyasar boldi’. U`shinshi ori’ng`a Sh.Paxratdinov namasi’n jazg`an X.Dawletnazarov so`zin jazg`an, Ellikqala rayonli’q ma`deniyat isleri ha`weskeri, mektep oqi’wshi’si’ S.Sapaev atqarg`an «O`zbekstanni sevaman har tang», B.Pirnazarov namasi’n, T.Jumamuratov so`zin jazg`an Shi’mbay qalali’q ma`deniyat isleri bo`liminin` ag`zasi’ B.Ismetullaevti’n` atqari’wi’ndag`i’ «O`zbekistan- Watani’m menin`» qosi’qlari’ miyasar boldi’.

Bul ko`rik tan`law tek talantli’lar jari’si’ boli’p qoymay, joqari’ sheberlikte atqari’lg`an qosi’q namalari’ bu`gingi watan haqqi’ndag`i’ Qaraqalpaqstan nama-qosi’qlari’ du`n`yasi’na jan`a mazmun berip, xalqi’mi’zdi’n` ruwxi’y du`n`yasi’n bayi’ti’wg`a u`les qosti’.

«O`zbekistan-Watani’m menin`» ko`rik tan`lawi’nda o`zlerin haqi’yqi’y Watan su`yer, el-xali’q a`wladi’ boli’p, er jetip ati’rg`an ko`rsetiwshi joqari’ oqi’w ori’nlari’nda bilim ali’p ati’rg`an student

jaslari’mi’zda belsene ko`zge tu`sti. Olardan A`jiniyaz No`kis Ma`mleketlik pedagogikali’q instituti’ni’n` studentlerinen B.Pirnazarovti’n` jazg`an namasi’ respublikali’q ko`rik tan`lawda u`shinshi ori’ndi’ 3-kurs studenti El`mira Turdi’bekova Tashkentte o`tkerilgen Respublikali’q Xali’q Bilimlendiriw Ministrliginin` ba`ygisinde ekinshi ori’ndi’ ali’wg`a miyasar boldi’.

Bunday jan`a repertuarlardi’n` bayi’wi’nda «G`a`rezsizlik», «Konstitutsiya», «Nawri’z», «Hayal-qi’zlar», «Jen`is» bayramlari’ sa`nesine ha`r qi’yli’ konkurslar o`tkeriliwi xalqi’mi’z ma`deniyati’n ruwxi’y jaqtan bayi’ti’p baradi’. Ha`r bir konkurs juwmag`i’nda 30dan aslam ha`r qi’yli’ muzi’kali’q shi’g`armalar joqari’ bahalani’p, olar muzi’ka ha`m qosi’q o`nerin bayi’tti’.

G`a`rezsizlik ji’llari’nda ma`deniy turmi’sta da tu`pkilikli o`zgerisler ju`z berdi. Bul da`slep teatr o`nerinin` rawajlani’wi’nda ayqi’n sezile basladi’, jan`adan-jan`a teatr saraylari’ quri’li’p iske qosi’ldi’. 1991-ji’li’ Ferganada ha`m 1993-ji’li’ Xiywada ma`mleketlik quwi’rshaq teatrlari’ jumi’s basladi’, 1994-ji’li’ Qashqada`r`ya ha`m Namangan wa`layatli’q teatrlari’ jani’nan quwi’rshaq toparlari’ ashi’ldi’. A`ndijanda ja`miyetlik tiykari’nda islep ati’rg`an jaslar teatri’ ma`mleket qa`wenderligine ali’ni’p, ol 1994-ji’li’ Abbas Ba`kirov ati’ndag`i’ A`ndijan jaslar ha`m balalar teatri’na aylandi’ri’ldi’.

1993-ji’l avgust ayi’nda Tashkent qalasi’nda jumi’s baslag`an saltanatli’ «Tu`rkstan sarayi’» tek jergilikli teatr ha`m tamasha ko`rsetiw toparlari’ni’n` shi’g`i’wlari’ g`ana emes, al uzaq ha`m jaqi’n ellerden keletug`i’n saxna toparlari’ ha`m ataqli’ artistler o`nerlerin ko`rsetetug`i’n sarayg`a aylandi’. O`zbekstan Respublikasi’ni’n` Prezidenti Islam Karimov «Tu`rkstan» sarayi’ni’n` ashi’li’w saltanati’nda so`z so`ylep, «Usi’ sarayda xalqi’mi’zdi’n`, sonday-aq jer ju`zi xali’qlari’ni’n`, Orayli’q Aziya

xali’qlari’ni’n` da`stu`rli a`njumanlari’n, ko`rkem o`ner bayramlari’n o`tkeriwdi niyet etkenbiz. Bul saray milletlerdin`, el-qa`wimlerdin` dosli’q, birlik qorg`ani’na aylanadi’»,-degen edi.

O`zbek teatrlari’ ha`m ko`rkem o`ner sheberlerinin` du`n`ya ju`zi saxnag`a shi’g`i’wi’ ushi’n tag`i’ da ken` jol ashi’ldi’. Nawayi’ ati’ndag`i’ teatr balet truppasi’ni’n` Malayziya ha`m Taylandta, A.Hidoyatov ati’ndag`i’ teatr ja`miyetshiliginin` Angliya, Shotlandiya ha`m Germaniya, Rus balalar teatri’ ja`miyetshiliginin` Kairg`a saparlari’ bulardi’n` ayqi’n mi’sali’.

Teatr saxnalari’nda jan`a zamanago`y temadag`i’ shi’g`armmalar ko`rsetile basladi’. 1992-ji’ldi’n` o`zinde-aq A.Hidoyatov ati’ndag`i’ o`zbek ma`mleketlik drama teatri’ni’n` do`retiwshilik ja`miyetshiligi ataqli’ ital`yan ku`lki sheberi Karlo Gashinnin` «Xani’msha Turandot» spektaklin, al Muximiy ati’ndag`i’ o`zbek ma`mleketlik muzi’kali’ teatri’ni’n` ja`miyetshiligi «Sum balani’n` basi’nan keshirgenleri» ha`m komediya janri’nda do`retilgen «Menin` appaq kepterlerim» spektakl`lerin, sonday-aq, Abilqasi’m Firdausiydin` «Shaxnama» shi’g`armasi’ni’n` 1000 ji’lli’g`i’na bag`i’shlani’p usi’ shi’g`arma tiykari’nda «Firadin» atli’ eki bo`limli traggediyani’ saxnalasti’rdi’. Sonday-aq Abdulxamid Sholpan qa`lemine tiyisli , ko`rkemlik jaqtan jaqsi’li’q, shi’n muhabbat, insap diyanat ha`rmetlenip, ma`kkarli’q ha`m dushpanli’q keskin qaralani’p «Erkin oy» p`esasi’ da qaytadan saxna ju`zin ko`rdi. A.Majidiy ati’ndag`i’ Qattaqorg`an qalali’q drama teatri’ni’n` do`retiwshi ja`miyetshiligi usi’ tamashani’ o`z tamashago`ylerine inam etti.

Uzaq ji’llardan beri qadag`an etip kelingen A`mir Temur temasi’na di’qqatti’n` ku`sheyiwi de g`a`rezsizliktin` ulli’ jemisi.ashqada`r`ya wa`layatli’q muzi’kali’ drama ha`m komediya teatri’nan son` respublikami’zda ekinshi boli’p Hamza ati’ndag`i’ o`zbek Ma`mleketlik

drama teatri’nda ja`ha`ngir turmi’si’ haqqi’ndag`i’ «Saqi’pqi’ran» dramasi’ saxnag`a koyi’ldi’.

1993-ji’l avgust ayi’nda Agahiy ati’ndag`i’ Xorezm wa`layatli’q muzi’kali’ ha`m komediya teatri’ni’n` ja`miyetshiligi dramaturg Erkin Samandardi’n` «Jalalandin Manguberdi» tariyxi’y dramasi’n da saxnag`a qoydi’.

Orayli’q Aziya xali’qlari’ teatri’ni’n` o`z-ar do`retiwshilik birge islesiwi jolg`a qoyi’ldi’. Tashkentte usi’ taraw ja`miyetshiliginin` 1992-ji’ldi’n` 26-marti’nan 4-aprel`ine shekem «Nawri’z-92» xali’q arali’q a`njuman o`tkerildi. A`njumanda Ta`jikstanni’n` «Axorun» teatri’ «Jog`alg`an Yusuf u`yine qaytadi’», Tu`rkmenstan Ma`mleketlik jaslar ta`jiriybe teatri’ «Dalli Dumbul», Loxutiy ati’ndag`i’ Tajikstan Akademiyali’q drama teatri’ «A`sirge tati’rli’q ku`n», A.Hidoyatov ati’ndag`i’ o`zbek Ma`mleketlik teatri’ «Iskender», Qi’rg`i’zstan Akademiyali’q drama teatri’ «Ayqul Manas» (A`jayi’p Manas), Yu.Shakarjanov ati’ndag`i’ Fergana wa`layatli’q muzi’kali’ drama wa`m komediya teatri’ «Tashkentke sayaxat» tan`law spektakl`lerin ko`rsetti. R-aprel` ku`ni «Nawri’z-92»xali’q arali’q teatr bayrami’ni’n` jen`impazlari’ ani’qlandi’. Joqarg`i’ si’yli’q (Gran-Pri) - Tu`rkmenstan Ma`mleketlik jaslar teatri’ni’n` «Dalli Dumbul» spektakline, Xali’q arali’q teatr awqamlari’ konfederatsiyasi’ni’n` arnawli’ si’yli’g`i’ Yu.Shakarjanov ati’ndag`i’ Fergana ha`layatli’q drama ha`m komediya teatri’ni’n` «Tashkentke sayaxat» komediyasi’na berildi.Joqari’ rejisserli’q sheberligi ushi’n «A`sirge tati’rli’q ku`n» spektaklinin` rejisseri Mambetovqa (Qazaqstan), milliy qa`diriyatlardi’ tiklew joli’nda u`lken xi’zmetleri ushi’n qi’rg`i’zstanli’q ko`rkem-o`ner sheberlerinin` «A`jayi’p Manas» spektakline, rejissuralardag`i’ jan`a usi’l ha`m tu`r izleniwi ushi’n Abrar Hidoyatov ati’ndag`i’ ma`mleketlik drama

teatri’ni’n` «Iskender» spektaklinin` rejisseri’ Bahadi’r Yuldashevqa Xali’q arali’q teatr birlespeleri konfederatsiyasi’ni’n` ayri’qsha si’yli’g`i’ berildi.[1]

1993-ji’l iyul`-avgust aylari’nda O`zbekstan g`a`rezsizliginin` eki ji’lli’g`i’na bag`i’shlang`an Nawayi’ wa`layati’nda rayonlar arali’q dosli’q festivallari’ boli’p o`tti. Onda xali’qlari’mi’z ortasi’ndag`i’ dosli’q, mehir-muhabbat, milliy da`stu`rler ha`m qa`diriyatlari’mi’zg`a hu`rmet ko`rsetildi.

Al,1997-ji’ldi’n` oktyabr` ayi’nda Tashkentte «Teatr: Shi’g`i’s ha`m Bati’s» xali’qarali’q festivali’ o`tkerildi. Festival`da du`n`ya ju`zinin` ko`plegen ellerinen kelgen teatr sheberleri menen birge Orayli’q Aziya ma`mleketleri ha`m respublika teatrlari’ da o`z shi’g`armalari’n u`lken sheberlik penen ko`rsetti. Usi’ festival`da Gonkong qalasi’ni’n` «Rezolyu» teatri’ ja`miyetshiligin` «Aspan menen tiresken jaydag`i’ eki a`depli xi’zmetker» spektakli, Germaniyani’n` Dortmund opera ha`m balet teatri’ ja`miyetshiliginin` «Donnidorn xani’mni’n` esten ketiwi» operasi’, Tu`rkmenistan Respublikasi’n A. Qulaxmedov ati’ndag`i’ teatr ja`miyetshiliginin` «Payg`ambarlar nalasi’» si’yaqli’ spektaklleri tamashago`ylerdin` alg`i’si’na miyassar boldi’.

Ha`zirgi waqi’tta o`zbek milliy teatr ko`rkem o`neri rawajlani’w ha`m jetilisiw protsessin basi’nan keshirmekte. Bul milliy o`zligin tani’w, milliy pikirlew ha`m milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi’ni’n` ten`i-tayi’ joq qudireti boli’p tabi’ladi’.

Ta`biyiy jaqtan na`zik, ko`rkem o`nerdi su`yetug`i’n ha`m ko`rkem o`ner xi’zmetkerlerine talapshan` o`zbek xalqi’ni’n` muzi’kasi’ ken` ko`lemli ag`arti’wshi’li’q aynasi’ boli’p tabi’ladi’. “a`rezsizlik ji’llari’nda muzi’ka ko`rkem o`nerinde tu`pkilikli buri’li’s, o`z hasli’na qayti’w, da`stu`rli namalardi’n` gu`llep-jasnaw da`wiri boldi’. Bul ushi’n en` da`slep xali’q

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasi’, 1992-ji’l 6-aprel`

penen jaqi’nlasi’w, el arasi’nda boli’w, en` kem ushraytug`i’n xali’q talantlari’n izlep tabi’w za`ru`r edi.

Mine sonli’qtan, 1992-ji’l O`zbekstan Respublikasi’ni’n` Ma`deniyat isleri ministrligi, xali’q do`retiwshiligi ha`m ma`deniy ag`arti’w isleri respublikali’q orayli’q muzi’ka ko`rkem o`neri tarawi’ boyi’nsha bir qansha ko`rik tan`lawlar o`tkerdi. Atap aytqanda 1992-ji’l, mart ayi’nda Tashkent qalasi’nda tambur, sato, qosnay, si’rnay ha`m basqa milliy sazlardi’ atqari’wshi’lardi’n` «A`sirlerge tati’ytug`i’n namalar» dep atalg`an respublikali’q ko`rik tan`lawi’, aprel` ayi’nda Tashkent walayati’nda ha`weskerler quwi’rshaq teatrlari’ ja`miyetshiliginin` ko`rik tan`lawi’, sonday-aq aprel` ayi’nda belgili ko`rkem o`ner sheberleri Joraxan Sultanov, Saidjan Kalonov, Ka`miljan Jabbarov, Nabijan Hasanov, Komiljan Ataniyazov, Faxriddin Sadiqov ha`m Japaq Shamuratovlardi’n` shi’g`armalari’n ori’nlawshi’lardi’n` «Ma`n`gi hawazlar» dep atalg`an ko`rik tan`lawi’ o`tkerildi. Sonday-aq 1992-ji’l may ayi’nda Xorezm wa`layati’nda fol`klor ja`miyetshiliginin` askiya, qi’zi’qshi’ ha`m masqarapazlardi’n`, iyun` ayi’nda Qoqan qalasi’nda o`tkerilgen IX da`stu`rli ha`m la`pa`r, yalla atqari’wshi’lari’ni’n` avgust ayi’nda Tashkent qalasi’nda o`tkerilgen XI da`stu`rli ko`rik tan`lawi’ milliy ko`rkem o`nerimizdin` rawajlani’wi’na u`lken u`les boli’p qosi’ldi’. Soni’n` menen birge bir qansha onlag`an talantlardi’n` payda boli’wi’na tiykar do`retti.

O`zbek xali’q a`sbaplari’ ha`m bayan-sazende-atqari’wshi’lari’ni’n` «A`sirlerge tati’ytug`i’n namalar» dep atalg`an gezektegi alti’nshi’ respublikali’q ko`rik tan`lawi’ buri’ng`i’larg`a qarag`anda o`zgesherek u`sh basqi’shta o`tti. U`shinshi basqi’shta tan`law jen`impazlari’ «Ba`ha`r» kontsert zali’nda Toqtasi’n Ja`lilov ati’ndag`i’ O`zbekstan Ma`mleketlik akademiyali’q xali’q a`sbaplari’ni’n` orkestri ha`m O`zbekstan televideniesi ha`m radio esittiriw ma`mleketlik kompaniyasi’ jani’ndag`i’ Dani Zakirov

ati’ndag`i’ o`zbek xali’q a`sbaplari’ni’n` orkestri atqari’wi’nda arnawli’ tan`law bag`darlamasi’n atqardi’. Tan`lawda barli’q wa`layatlardan 46 atqari’wshi’lar qatnasti’.

1992-ji’l 2-mart ku`ni Tashkent qalasi’nda Hamza ati’ndag`i’ o`zbek Ma`mleketlik akademiyali’q drama teatri’nda Xali’q artisti, ma`mleketlik si’yli’qti’n` laureati’, ataqli’ ayaq oyi’nshi’ ha`m baletmeystr Mukarrama Turg`anbaevani’n` 80 ji’lli’g`i’ ha`m g`a`rezsiz O`zbekstanni’n` jaqi’nlasi’p kiyati’rg`an da`stu`rli «Nawri’z» bayramlari’ aldi’nan «Chaman» («Gulzar») o`zbek balalar fol`klorli’q-etnografiyali’q ayaq oyi’n ansamblinin` esap beriw kontserti ha`m ayaq oyi’nlar bayrami’ o`tkerildi. Onda o`zbek, ta`jik, awg`an xali’qlari’ni’n` bir qatar tan` qalarli’q ayaq oyi’nlari’, nama ha`m fol`klorli’q qosi’qlari’ atqari’ldi’.[1]

Respublika Ma`deniyat isleri ministrligi Xali’qlar Dosli’g`i’ sarayi’nda 1993-ji’l 14-aprel`de ministrlik jani’ndag`i’ ko`rkem o`ner ha`m ma`deniyat joqari’ ha`m orta arnawli’ oqi’w ori’nlari’ni’n` talaba-oqi’wshi’lari’ni’n` qatnasi’wi’nda «G`a`rezsizlik ji’lwalari’» atli’ saylandi’ kontsertin ko`rsetti. Kontsert bag`darlamasi’nda Xali’q nama ha`m qosi’qlari’, ju`rekke qoni’mli’ ayaq oyi’nlar, o`zbek ha`m si’rt el kompozitorlari’ni’n` shi’g`armalari’ ha`m ko`rkem ko`rgizbeleri de ko`rsetildi.

G`a`rezsizlik da`wiri o`zbek milliy muzi’ka o`nerinin` rawajlani’wi’nda ayri’qsha mazmunli’ da`wir boldi’. Bir qatar kompozitorlar, atap aytqanda, Mustafa Vafaev, A`liysher Ikramov, Anvar Nazaravlar do`retiwshiliginin` jan`a da`wiri basland. O`zbekstanda xi’zmet ko`rsetken ko`rkem o`ner iskeri M.Babaev o`zbek milliy muzi’kasi’ tariyxi’nda metodikali’q jaqtanda, ideyali’q jaqtan da pu`tkilley jan`a «Hajnama» ni’ do`retip, u`lken do`retiwshilik tabi’sqa eristi. Oni’n` A`mir Temur yubileyine bag`i’shlang`an muzi’kalari’ ha`m qosi’qlari’ o`zbek milliy da`stu`rli jol

[1] «Xalq swzi» gazetasi. 1992-yil, 5-mart

menen du`n`ya ju`zlik muzi'ka ko`rkem o`nerinin` aldi'n`g`i' ta`jiriybelerinin` ten`i-tayi' joq, muwapi'qlasti'ri'lg`an u`lgisi boladi'. Orkestr seslerinin` bul milliy tu`ri endi g`ana jarati'ldi'.

1995-ji'l dekabr`de «O`zbekstan - Watani'm menin`» temasi'nda qosi'qlar ko`rik tan`lawi' ja`riyalang`annan son` ju`zlegen jan`a, g`a`rezsizlik da`wirinin` qosi'qlari' jarati'ldi'. Bul ko`rik tan`law elimizdin` barli'q wa`layat, qala ha`m rayonlari'nda ko`terin`kilik penen o`tkerildi.

1996-ji'l mart ayi'nda paytaxtti'n` «Ba`ha`r» kontsert zali'nda, «O`zbekstan - Watani'm menin`» dep atalg`an ko`rik tan`lawi'ni'n` birinshi basqi'shi' boldi'. Ol O`zbekstan xali'q bilimlendiriw ministrligine qarasli' mekemeler ortasi'nda o`tkerildi. Ko`rik tan`law ku`ta` qi'zi'qli' boli'p, onda balalar baqshalari', ta`rbiyalani'wshi'lari'nan baslap eldegi bir qansha institutlardi'n` talabalari'na shekem qatnasti'. Ko`rik qatnasi'wshi'lari'ni'n` ana Watanni'n` go`zzalli'g`i', oni'n` g`a`rezsizligin maqtag`an qosi'qlari' ataqli' kompozitorlar, shayi'rlar ha`m Xali'q bilimlendiriw ministrliginin` qa`nigelerinen ibarat tani'qli' quram ag`zalari' ta`repinen bahalandi'.

Uli'wma ko`rik tan`lawdi'n` birinshi basqi'shi'nda 54 mi'n`nan aslam ko`rkem o`ner sheberleri qatnasti'.10 mi'n`nan arti'q qosi'qlar atqari'ldi'.

1996-ji'ldi'n` 24-avgusti' ku`ni Tashkentegi «Tu`rkstan» sarayi'nda qosi'qlar ko`rik tan`lawi'ni'n` juwmaqlawshi' basqi'shi' boldi'. Azat Watani'mi'z ha`m g`a`rezsizligimizdi ji'rlaytug`i'n en` jaqsi' dep tani'lg`an qosi'qlar elimizdin` bas jyuriyi hu`kimine usi'ni'ldi'. Tan`lawda O`zbekstanda jasap ati'rg`an ko`plegen millet wa`killeri belsene qatnasti'. Rus, qazaq, tu`rkmen, uyg`i'r, qi'rg`i'z, koreets tillerinde de janajan Watani'mi'zdi' ji'rlawshi' qosi'qlar jan`ladi'. U`sh ku`n dawam etken ko`rik tan`lawdi'n` juwmaqlawshi' basqi'shi'nda jyuriy ag`zalari' ha`m ko`rkem o`ner i'shqi'pazlari'ni'n` di'qqati'na 60 tan aslam qosi'q usi'ni'ldi'.

1996-ji’ldi’n` 26-avgusti’nda ko`rik tan`law jen`impazlari’ ani’qlandi’. Jyuriy ag`zalari’ni’n` qarari’ menen, birinshi ori’n berilmedi. U`sh ekinshi ori’nlardi’ ali’wg`a qorg`ani’w ministrliginen Asatilla Xaliqov «O`zbekstan a`skerleri», qaraqalpaqstanli’ Roza Qutekeeva «G`a`rezsizlik gu`lleri», Tashkent walayati’nan Baxtiyar Umarov «Ana jurti’m» qosi’qlari’ ushi’n eristi. Joqari’ ha`m orta arnawla bilim beriw ministrliginen Salamat Ibrahimova «O`zbekstan- Watani’m menin`», rus milliy ma`deniyat orayi’nan Pavel Borisov «Men seni su`yemen, O`zbekistan», Samarqand walayati’nan Sofiya Saftarova «Watan yagonadir» qosi’g`i’ ushi’n belgilengen u`sh u`shinshi ori’nlardi’ iyeledi.[1]

Bul ko`rik tan`law 1996-ji’l 28-avgustta G`a`rezsizlik bayrami’ni’n` 5 ji’lli’g`i’ qarsan`i’nda Tashkentte Xali’qlar Dosli’g`i’ sarayi’nda juwmaqlandi’. Onda walayatlar, ministrlikler, ma`kemeler boyi’nsha tan`law jen`impazlari’ o`zlerinin` jang`a jag`i’mli’ qosi’qlari’ menen qatnasti’.

Jadidshilik ha`reketinin` tu`p ma`nisin, a`debiy, ma`deniy, siyasiy turmi’stan orni’n ashi’q aydi’n ko`rsetiw baslandi’. Bir waqi’tlari’ diniy ha`m siyasiy a`debiyatlar wa`kili dep nahaq qaralang`an Axmad Yassawiy, Baqi’rg`aniy, G`azzaliy, Xoja Axrar, B.Naxshband, Xusayn Bayqara, Feruz usag`an ulli’ shayi’r ha`m oyshi’llari’ni’n` o`miri ha`m do`retiwshiligi u`yrenilip, shi’g`armalari’ xali’qqa qaytari’ldi’.

G`a`rezsiz O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstanni’n` a`hmiyetli ma`seleleri respublika shayi’r ha`m jazi’wshi’lari’ do`retpelerinde ori’n iyeledi. O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan xali’q shayi’ri’ Ibrayi’m Yusupov, O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan xali’q jazi’wshi’si’ To`lepbergen Qayi’pbergenovlar qatari’na jan`a atlar kelip qosi’ldi’. Sag`i’nba Ibragimov, Ken`esbay Raxmanov si’yaqli’ shayi’rlar, Gu`laysha Esemuratova, Orazbay

[1] «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasi’, 1996-ji’l, 28-avgust

A`bdiraxmanov kibi prozaikler ha`m satirik Muratbay Ni’zanovlar solardi’n` qatari’na kiredi.

1993-ji’li’ yanvar`da Tashkentte Qaraqalpaqstan ma`deniyati’ ku`nleri, al sol ji’li’ noyabr` ayi’nda Qaraqalpaqstanda Tashkent ma`deniyati’ ku`nleri o`tkerildi. Bul ilajlar No`kis ha`m Tashkent ma`deniyat xi’zmetkerlerinin` xi’zmetin iskerligin bir-birine jaqi’nlasti’radi’. 1996-ji’lda qaraqalpaq xoreografiyasi’ tariyxi’nda birinshi ret «Ayjamal» atli’ qaraqalpaq baleti (N.Muxammedinov namasi’, T.Xodjaev shi’g`armasi’) saxnalasti’ri’ldi’. 1996-ji’li’ O`zbekstan g`a`rezsizliginin` 5 ji’lli’g`i’ aldi’nan o`tkerilgen «O`zbekstan-Watani’m menin`» qosi’q tan`lawi’nda jas qosi’qshi’ Roza Qutekeeva ««a`rezsizlik gu`lleri» qosi’g`i’ menen qatnasi’p, si’yli’qli’ ekinshi ori’ndi’ aldi’. Usi’ ji’li’ A`mir Temur rolinin` en` jaqsi’ atqari’wshi’si’ ushi’n tan`lawi’nda Berdaq ati’ndag`i’ drama teatri’ni’n` artisti Bazarbay Uzaqbergenov qatnasi’p, birinshi ori’ndi’ aldi’. Bul mi’sallar Qaraqalpaqstan ko`rkem o`nerinin` g`a`rezsizlik ji’llari’nda erisilgen tabi’slari’nan derek beredi.

Qaraqalpaqstan ko`rkem o`nerinde erisilgen tabi’slardi’ ken`nen tani’sti’ri’wda Xudojnikler awqami’, I.V.Savitskiy ati’ndag`i’ ko`rkem o`ner muzeyi, tariyx - u`lke tani’w muzeyi u`lken jumi’slar ali’p barmaqta.

Qaraqalpaqstan Joqarg`i’ Ken`esi, Ministrler Ken`esinin` «Erkin Qaraqalpaqstan», «Vesti Karakalpakstan» gazetalari’, jazi’wshi’lar awqami’ni’n` «A`miwda`r`ya» jurnali’, «Respublika Ilimler akademiyasi’ni’n` Qaraqalpaqstan bo`limi xabarlari’» buri’ng`i’si’nsha u`zliksiz shi’g`ari’lmaqta.

1991-1996 ji’llar No`kis qalasi’ni’n` 60 ji’lli’g`i’, To`rtku`l qalasi’ni’n` 120 ji’lli’g`i’, A`jiniyaz Qosi’bay uli’ni’n` 170 ji’lli’g`i’, A`mir Temurdi’n` 660 ji’lli’g`i’ ken` tu`rde belgilendi. Bular O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan

tariyxi’ndag`i’ en` a`hmiyetli waqi’yalar, o`zbek ha`m qaraqalpaq xali’qlari’ ortasi’ndag`i’ bekkem dosli’qti’n` belgileri boli’p esaplanadi’.

O`zbekstan Prezidenti I.A.Karimovti’n` No`kis qalasi’ni’n` 60 ji’lli’g`i’ bayrami’nda: «O`zbekstan ta`g`diri - bul Qaraqalpaqstan ta`g`diri, o`zbek xalqi’ni’n` ta`g`diri - bul qaraqalpaq xalqi’ni’n` keleshegi» - degen jali’nli’ so`zleri qaraqalpaq xalqi’ni’n` eslerinde ma`n`gige saqlani’p qaladi’.

Bu`gin qaraqalpaq xalqi’ o`zinin` is ju`zindegi suvereniteti, g`a`rezsizligi tek O`zbekstan menen birge bolg`anda g`ana ta`miynlenetug`i’nli’g`i’n jaqsi’ biledi. Soni’n` ushi’n da qaraqalpaq xalqi’ o`z ta`g`dirin o`zbek xalqi’ ha`m O`zbekstan Respublikasi’ ha`m Qaraqalpaqstan Respublikasi’ni’n` Konstitutsiyalari’ buni’n` ayqi’n da`lili bola aladi’.

2.2. QARAQALPAQSTANNIN` ORAYLIQ AZIYa RESPUBLIKALARI HA`M BASQADA XALIQLAR MENEN MA`DENIY BAYLANISLARI BASPA SO`Z BETLERINDE JA`RIYaLANIWI

O`zbekstan Respublikasi' g`a`rezsizlikke erisilgennen son` qaraqalpaqlardi'n` basqa xali'qlar menen ma`deniy jaqtan baylani'slari' jan`a basqi'shqa ko`terildi. Qaraqalpaq xalqi' o`zinin` ko`p a`sirlik tariyxi'nda qon`si' xali'qlar menen ha`r ta`repleme ekonomikali'q ha`m ma`deniy baylani'slar ornati'p kelgen. Qaraqalpaqlar Orta Aziya jerlerinde bolg`an siyasiy ha`reketlerge jigerli tu`rde aralasqan. Olar Orta Aziya jerlerinde du`zilgen materialli'q ha`m ruwxi'y ma`deniyatti' do`retiw isine belsendilik penen qatnasqan. Qaraqalpaqlardi'n` basqa tuwi'sqan xali'qlar menen ma`deniy baylani'slari' ayri'qsha di'qqat-itibarg`a iye.

Qaraqalpaqlardi'n` ruxi'y ha`m ma`deniy o`mirinde ji'rawlar u`lken ori'n iyelegen. Ol xali'qti'n` ruxi'y ta`rbiyashi'si' bolg`an. Ji'rawdi' belgili shayi'r, sazende ha`m atqari'wshi' si'pati'nda tani'w XIV-XV a`sirde jasag`an belgili tu`rkiy a`debiyati'ni'n` oyshi'llari'ni'n` pikirlerinde de bar. Ma`selen: Lutfiy o`zinin` «Gu`l ha`m Nawri'z» da`stani'nda:

A`y ji'raw, lapi'zi'n`di' ko`rgiz,
Qobi'z benen ulli' ji'rdi' du`z.

dep jazadi'. Demek, ji'rawlar qobi'z ja`rdeminde ji'r shi'g`ara alatug`i'n uqi'pqa iye bolg`an. Yaki bolmasa A`liysher Nawayi' «Hamsa» si'nda

«A`y qobi'zshi', ulli' ji'rdi' du`zgeysen`»

deydi. Sog`an ji'r, tolg`aw qobi'z muzi'kasi' arqali' shi'g`ari'lsa kerek. Bul jag`daylardi' esapqa alg`anda saz tariyxi' da a`dewir uzaq bolsa kerek. Sebebi, qaraqalpaq baqsi'lari' qurg`a shi'g`i'w aldi'nda:

Saz benen sa`wbetti yalg`an demen`ler,
Adam ata binad bolg`anda bardi’,
Abi’l Qabi’l anasi’ni’n` qarni’nda,
Olar ha`m du`n`yag`a kelgende bardi’.

degen qosi’qti’ aytadi’. Demek, ko`rkem o`ner de ko`p da`wirlerdi o`z ishine aladi’.

Qaraqalpaq awi’zeki a`debiyati’ xali’q penen birge jasap kiyati’rg`an ulli’ miyras. Qaraqalpaq fol`klori’ni’n` 100 tomli’q u`lgilerin shi’g`ari’w isi ha`zirgi waqi’tta qolg`a ali’ni’p ati’r. Bul u`lken ruwxi’y bayli’q. Bul ruwxi’y bayli’qlardi’ u`yrenbew, og`an mensinbey qaraw, milliy ideologiya printsiplerin a`melge asi’ri’wg`a u`lken zi’yan tiygizetug`i’nli’g`i’ so`zsiz.

Qaraqalpaqlardi’n` ruxi’y turmi’si’nda ji’raw namalari’, qobi’z namalari’ u`lken ori’n iyelegen. Ol namalar babalari’mi’zdi’n` gu`reslerin, arzi’w a`rmanlari’n ha`zirgi jaslari’mi’zg`a jetkerip beretug`i’n janli’ qubi’li’s. Bati’rli’q da`stanlarda el qayg`i’si’, oni’n` keleshegi tuwrali’ bizge ju`da` bay ruxi’y azi’q beredi. Ibrayi’m Yusupov «Jan`la qobi’z a`sirlerdin` guwasi’, qaraqalpaq sazlari’ni’n` sag`asi’» dep biykarg`a aytpag`an. Ji’rawlar o`zlerinin` a`jayi’p dawi’si’ menen, muzi’ka sazi’ menen, qobi’z namalari’ menen xali’qti’ joqari’ adamgershilikke, o`z xalqi’ni’n` o`tmishin biliwde u`lken bilim beriwshilik a`hmiyetke iye bolg`an tariyxi’y shi’g`armalar do`retken.

Qaraqalpaqlarda, kazaqlarda en` a`yyemgi waqi’tlardan baslap qaraqalpaq xalqi’ni’n` ruwxi’y turmi’si’nda din u`lken xi’zmet atqarg`an. Qaraqalpaqlar Orta Aziya xali’qlari’nday-aq Islam dinine u`lken itibar bergen. Ha`r bir qaraqalpaq 9-12 jasi’nan baslap Islam dininin` sha`rtlerin ori’nlap, ha`r ku`ni 5 waq namaz oqi’wi’, ruza tuti’wi’, bastan , maldan zakat bermegi, eger qoli’nan kelse xaji’ sapari’na bari’wi’ sha`rt bolg`an. Ha`r bir awi’lda Meshit ha`m iri qalalarda bolsa medreseler bolg`an. XVIII a`sirde

A`miw ha`m Si'rda`r`ya boylari'nda usi'nday ori'nlar meshitler ha`m medreseler ko`p bolg`an. A`sirese bul jerde Xojaaxmed Yassaviy ta`liymati' ken`nen taralg`an. Xojaaxmed Yassaviydin` «Ikmat» shi'g`armasi' xali'q arasi'nda ken` tarqalg`anli'g`i' sonshelli oni'n` shi'g`armalari'n qaraqalpaq shayi'rlari', bilimli adamlari' yadtan bilgen.

Bismilla deb bayan aylay hikmat ayti'p,
Taliblerge durru gavhar sochtim mana
Riezatni kattig` tortib, qonlar yutub,
Men daftari soniy sozin ochtim mana

Bul so`zler pu`tkil Tu`rkistan jurti'nda bizin` zamani'mi'zg`a shekem kelip jetken.

Ha`zirgi da`wirde O`zbekstan g`a`rezsizlikke eriskennen keyin Xojaaxmed Yassawiy tuwrali' ju`da` ko`plegen maqalalar, kitaplar jazi'li'p ati'r. Qaraqalpaqstan jag`dayi'nda da Xojaaxmed Yassawiy ta`liymati' tuwrali' ko`plegen ali'mlar miynetler jazi'p, oni'n` shi'g`armalari' u`yrenilmekte. Xojaaxmed Yassawiy tuwrali' qaraqalpaqlar arasi'nda ju`da` ko`p a`psanalar tarqalg`an. Ol o`z shi'g`armalari'n taza tu`rk tilinde jazdi'. Ol jag`i'nan qaraqalpaq shayi'rlari' bolg`an Jiyen, O`tesh, Berdaq shayi'r shi'g`armalari' Xojaaxmed Yassawiy shi'g`armalari'na ju`da` jaqi'n keledi. Olar Xojaaxmed Yassawiy shi'g`armalari'n oqi'g`an, onnan u`yrengen, Xojaaxmed Yassawiy shi'g`armalari' og`an u`lken ta`sir etken. Xojaaxmed Yassawiy zamani'nda ilimpaz shayi'rlar o`z shi'g`armalari'n fars tilinde jazg`an edi[1]

Usi' waqi'tqa shekem qaraqalpaqlar arasi'na sufizmnin` ta`siri Xojaaxmed shi'g`armalari'ni'n` ta`siri tuwrali' pikirler ju`da` az. Xojaaxmed Yassawiy bolsa tu`rkshe tu`sindi (oyladi') tu`rkshe so`yledi, farsi'y sherler, parsi' tilinde bolg`an shi'g`armalar og`an ta`sir etpedi. O`zinin` tu`rligin o`zi

[1] Yassaviy kim edi. Tashkent 1994, 6-bet

mansub bolg`an tu`rk tilin alg`a su`riw, o`zinen keleshek jazi'wshi'larg`a o`rnek boldi'. XV a`sirdin` a`welgi jarti'si'nda jazi'lg`an «Baxti'yarnama», «Tazkira tul-avliya» tu`rindngi shi'g`armalarda Xoja Axmed devoninin` ta`siri boli'wi'nda shubha joq.

Bug`an shagirdi Shaix Sulayman Baqi'rg`ani'y o`zinin` «Baqi'rg`an», «Mar`yam ata» atli' shi'g`armalari'n sol ustazdi'n` shu`basi'nda, soni'n` talqi'n etkenin tu`rk tilinde jazdi'. Bul jerdegi Sulayman Baqi'rg`ani'y bul qaraqalpaq jurti'nda neshe a`sirler dawami'nda tarali'p, bizin` ku`nlerimizge shekem jetip kelgen ulli' ustaz. O`tken ji'li' Qaraqalpaqstanni'n` ken` ja`miyetshiligi ulli' ustazdi'n` yubileyin Qaraqalpaqstanni'n` en` u`lken tariyxi'y qalalari'ni'n` biri bolg`an Qon`i'rat qalasi'nda o`tkeriliwi u`lken tariyxi'y ma`deniy a`hmiyetke iye boldi'. Bundag`i' islengen ilimiy bokladlar Qaraqalpaqstan jerleri en` a`yyemgi waqi'tlardan baslap-aq Xojaaxmed Yassawiydin` watani', oni'n` shi'g`armalari'ni'n` en` ko`p tarqalg`an jeri bolg`anli'g`i'n, qaraqalpaq jerinde ju`da` ko`plegen Sulayman Baqi'rg`ani'yday sha`kirtlerinin` ko`p bolg`anli'g`i' tuwrali' pikirler ju`ritiwge ken` mu`mkinshilikler jarati'p beredi.[1]

Qaraqalpaqstan jerinde sufizm a`debiyati'ni'n` tasavvuf ruxi'ni'n` taralg`anli'g`i' tuwrali' ko`pshilik ali'mlar, soni'n` ishinde qaraqalpaq xalqi'ni'n` tariyxi'n teren` bilgen P. P. Ivanov o`z waqti'nda ko`rsetip bergen edi.[2] Ol o`zinin` jazg`an «Ocherk istorii Karakalpakov», «Novi'e danni'e o karakalpakax» degen maqalalari'nda qaraqalpaq shayi'rlari'ni'n` shi'g`armalari'nda sufizmnin` ta`siri bar ekenligin ko`rsetken edi.

Al 1953 ji'li' bolsa Saadiy Berdaq do`retpeleri tuwrali' jazg`an maqalasi'nda Berdaq ruxi'y du`n`yasi'nda ulli' Nawayi'ni'n` u`lken ta`siri bolg`anli'g`i' tuwrali' jazg`an edi. Bul Berdaq tvorchestvosi'n joqari'

[1] Sulayman Baki'rgani'y turali' ilimiy konferentsiya materiallari' Koni'rat, 2002 ji'l.
[2] Иvanov P. P. Ocherk istorii karakalpakov M. L 1935

bahalag`an maqala edi. Biraq Saadiy, Berdaq ta sufizm ta`liymati' tuwrali' arnawli' ga`p qozg`amag`an. Sebebi bul da`wirde Sufizm ta`liymati' tuwrali' ayti'w kommunistlik ideologiyani'n` ha`wijge kirip turg`an da`wirde o`te qi'yi'n edi. Al 1954 ji'li' bolsa sol da`wirde Qaraqalpaqstanda islegen kommunist Aleksandr Savatskiydin` «Zvezda Vostoka» jurnali'nda dag`azalang`an maqalasi'nda Berdaq shayi'rdi' Sufizm, panislamizm, panturkizm ideyalari'nda ayi'plap, oni' xali'qqa jat, ideologiya dep maqala jazg`an. Haqi'yqattanda qaraqalpaqlarda Sufizm ta`liymati' en jayg`an, ha`r bir qaraqalpaq supi' boli'p pirge qol beretug`i'n edi. Ol xali'qti'n` jaqi'n ku`nlerge shekem en jayi'p tarqali'p kelgen da`stu`ri bolg`an Xojaaxmed Yassawiy shi'g`armalari' Tu`rkstanda jasag`an qaraqalpaqlar arasi'nda ken` tarqaldi'. Qaraqalpaq a`debiyati' iskusstvosi'ni'n` ulli' iskeri Jiyen ji'raw bul miyras penen teren`nen tani's boldi'.

Qaraqalpaqstan jaslari' gazetasi'ndag`i' G.Nurlepesovni'n` «Tu`rkistan- uli'wma u`yimiz» degen maqalasi' «Alpami's» da`stani'ni'n` 1000 ji'lli'g`i'n jerleslerimizdin` Termez qalasi'nda o`tkerilgenligi haqqi'nda ayti'p o`tken:

«Ertede a`yyem zamanda
Ol zamanni'n` qa`diminde
Jiydeli Baysi'n xalqi'nda
Qon`i'rat degen el edi-

dep baslanatug`i'n «Alpami's» da`stani' neshe zamanlardan berli qaraqalpaq xalqi'ni'n` ruwxi'y du`n`yasi'n bayi'ti'wda, ulli' islerge jigerlendiriwge i'layi'qli' ori'n tutatug`i'n biybaha miyraslari'mi'zdi'n` biri boli'p tabi'ladi'. Mine, usi' bahali' da`stani'mi'zdi'n` do`retilgenine 1000 ji'l toli'w mu`na`sebeti menen Surxanda`r`ya wa`layati'ni'n` Termiz qalasi'nda Orayli'q Aziya respublikalari' baqsi'-ji'raw ha`m aqi'nlari'ni'n` tan`law

festivali’ boladi’ degen xabarda esitken waqi’tta qulag`i’m erben` ete qalg`anli’g`i’n jasi’ra almayman.

Bul quwani’sh sezimi birinshiden, xalqi’mi’zdi’n` ju`rek to`rindegi «Alpami’s» da`stani’na degen sheksiz su`yispenshilik bolsa, ekinshiden, dastanda so`z etiletug`i’n «Jiydeli Baysi’n» atli’ jerdin` Surxanda`r`ya walayati’nda boli’wi’ ha`m ol jerde jasawshi’ qon`i’ratli’lardi’n` qaraqalpaq xalqi’ menen etnikali’q jaqi’nli’g`i’ negedur kewlimizde tuwi’sqanli’q sezimlerimizdi selt ettiretug`i’nli’g`i’nan bolsa kerek dep oylayman.

O`zbekstan respublikasi’ Ministrler kabinetinin` 1998-ji’l 13-yanvar`i’ndag`i’ «Alpami’s» da`stani’ do`retilgenliginin` 1000 ji’lli’g`i’n belgilew tuwrali’ arnawli’ qarar qabi’l etilgennen son` respublika ko`leminde bir qansha qayi’rli’ isler a`melge asi’ri’ldi’. A`sirese, bul da`stanni’n` 1000 ji’lli’g`i’n belgilew YuNESKOni’n` 1999-ji’lg`i’ is jobasi’na kirgizilgenligi ayri’qsha itibarg`a i’layi’q waqi’yalardi’n` biri boldi’. Prezidentimizdin` tikkeley baslamasi’ menen xalqi’mi’zdi’n` fol`klor miyrasi’n qa`sterlew ha`m oni’ keleshek a`wladqa jetkeriw maqsetinde qabi’l etilgen bul arnawli’ qarari’ tiykari’nda bolayi’n dep ati’rg`an bul u`lken a`njumang`a qatnasi’w huqi’qi’na iye bolg`an bir topar qaraqalpaqstanli’ baqsi’, ji’raw, a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner xi’zmetkerlerinin` ha`r birinin` ko`kireginde o`zligimizdi tani’ti’wg`a degen i’qlas, Jiydeli Baysi’nni’n` muxaddes topi’rag`i’n ju`regine jaqi’n miymandos xalqi’n ko`riwge degen sag`i’ni’sh, Orayli’q Aziyadag`i’ barli’q tu`rkiy xali’qlardi’n` da`stan, terme tolg`alari’n ti’n`o`li’wg`a degen ha`weslik sezimleri toli’p tasar edi. Topar basshi’si’ Qaraqalpaqstan respublikasi’ kompozitorlar awqami’ni’n` juwapli’ xatkeri kompozitor Abadan Saparova arg`i’maq ati’n ali’s jolg`a seyillegen shabandozday ha`r bir baqsi’ ji’rawdi’n` izin ku`tiwine ba`ygide xalqi’mi’zdi’n` o`nerin sheberlik penen ko`rsetiwine tayar turi’wg`a shaqi’rar edi. Oni’n` qaptali’nda Qaraqalpaqstan Respublikasi’ ma`deniyat isleri

boyi’nsha ministrliginin` respublikali’q metodikali’q orayi’ni’n` basli’g`i’ Q.Turdievta baqsi’ ji’rawlardi’ ruwxlandi’ri’wdi’n` ha`reketinde ju`r.

Tu`rkiy xali’qlardi’n` ba`rine ortaq, soni’n` ishinde bizin` xalqi’mi’zdi’n` da biybaha miyrasi’ «Alpami’s» da`stani’ni’n` 1000 ji’lli’g`i’na bag`i’shlang`an birinshi xali’qarali’q festival`g`a qatnasi’w i’g`bali’n jen`ip alg`an baqsi’ ji’rawlari’mi’zdi’n` ha`r birinin` kewlinde san mi’n` a`rman... Babalari’mi’zdan miyras boli’p qalg`an bul dastandi’ pu`tkil du`n`yani’ tan` qaldi’rg`anday etip ra`n`ba`ra`n` i’rg`aqlar menen ji’rlap, o`zlerinin` babalar joli’na sadi’qli’g`i’n tariyxlarda da`stan bolg`an sahra bu`lbilleri atang`an xali’q ekenligin tag`i’ bir ma`rte da`liylew kerekligin ug`i’ng`anday qobi’zi’ menen duwtarlari’n qolg`a ali’p jol boyi’ san mi’n` i’rg`aqta tolg`ani’p barati’r. Prezidentimizdin` so`zi menen aytqanda «Tu`rkistan- uli’wma u`yimiz» ekenligin kewillerine tu`yip da`stanlarda ta`riyp etilgendey jasi’l bag`larg`a bay a`jayi’p ellerden, qi’ya-qi’ya sho`llerden, ba`lent ba`lent tawlardan asi’p sol teberik u`yimizge talpi’ni’p asi’g`i’p barati’rmi’z».[1]

Baysi’n degende mi’n` ji’lli’q tariyxqa iye «Alpami’s» da`stani’n babalari’mi’zdan qalg`an biybaha miyras dep tani’ytug`i’n ha`r bir azamatti’n` ju`reginin` to`rinde tatli’ bir sezim oyanatug`i’nli’g`i’ turg`an ga`p. Aqi’ri’, da`standa tilge tiyek etilgen bati’r Alpami’sti’n` qa`siyetli elinin` ati’ bul Baysi’n degende onto`rtinde Bayshubarg`a minip qalmaq elindegi yari’ Gu`lparshi’ng`a izlew salg`an bati’r, er ju`rek Alpami’s ko`z aldi’n`a keledi.

Baysi’n rayoni’ ha`kiminin` ori’nbasari’ Qi’di’r Chorshanbievtin` mi’naday degen: «Alpami’s» da`stani’ni’n` 1000 ji’lli’q toyi’na rayoni’mi’zda a`lle qashan qi’zg`i’n tayarli’q ju`rgizilmekte. rayon orayi’nan on mi’n` ori’nli’qqa mo`lshenrlengen «Alpami’s» stadioni’n quri’p pitkerdik.

[1] «Qaraqalpaqstan jaslari’» 1999-j, 3-iyun`, №22 sani’

Stadionni’n` qaptali’nan muzey quri’li’p ati’r. 25 gektarli’q «Alpami’s» bag`i’n jarati’p ati’rmi’z. .. Bi’yi’lg`i’ ji’li’ Baysi’n rayoni’nan shi’qqan Tashtemir Muxammadievtin` gu`res boyi’nsha ja`ha`n chempioni’ boli’wi’ Alpami’sti’n` o`z jurti’na qaytqani’ dep esaplaymi’z...»[2]

Baysi’nda muxaddes jerler ju`da` ko`p. Bul aymaqtag`i’ tawlar tiykari’nan Xisor taw dizbeklerinen ibarat boli’p, olardi’n` arasi’nda «Xojametxana» degen jerde saati’na 20-30 kub suw bo`lip shi’g`aratug`i’n u`lken bulaq da`rbent sayi’na kelip qosi’ladi’. Sonday-aq bul jerde «Xojaqoshqar» degen ba`lent sarqi’rama da ta`biyatti’n` ko`rkine ko`rik qosi’p ag`i’p turadi’. Baysi’n rayoni’ni’n` orayi’nan 27 km ali’sli’qta qurami’nda 30dan aslam mineral zatlar bar shi’pa bag`i’sh suwi’ «Omonxana» bulag`i’ en` muxaddes jerlerdin` biri.

Baysi’n rayoni’nda 80 mi’n` xali’q jasaydi’. Olardi’n` arasi’nda o`zbek, ta`jik, tatar, qon`i’ratlar ko`pshilikti quraydi’. Buri’n Koprun awi’li’nda jumi’s islegen ha`zir rayon orayi’nda shi’paker Ismat Xaltureev: «Qaraqalpaqlar keldi degendi esitip shi’bi’nday ushi’p kiyati’rman, men de qon`i’ratpan, sizler menen bizlerdin` tu`p babami’z bir, tuwi’sqanbi’z,-dep o`zin tani’sti’rdi’»[1].

IX a`sirde jasap o`tken ulli’ dani’shpan babami’z at-Termiziydin` qa`birin ziyaratlawg`a tumli’ tustan, lek-lek ag`i’li’p kelip ati’rg`an xali’q oni’n` topi’rag`i’n tawap etip, babami’zdi’n` ruwxlari’na si’yi’ni’p babani’n` qa`biri jaylasqan mavzoleydi ziyaratladi’q. Xali’q awzi’ndag`i’ rawayatlarg`a qarag`anda Termiziy o`z o`miri dawami’nda islam dinindegi taliymatlardi’n` tariyxi’ ha`m tiykarlari’na arnalg`an seksenge jaqi’n kitap jazi’p qaldi’radi’. Sonli’qtanda ila`hiyat pa`ninin` izertlewshileri al-Ha`kimat-Termizmiydi Maverennaxr sufiyli’q ta`liymati’ni’n` tiykari’n sali’wshi’lardi’n` biri dep tani’ydi’. Xali’q awzi’ndag`i’ baba haqqi’ndag`i’ a`psanalarg`a qarag`anda

[2] Bul da sonda. 3-bet
[1] «Qaraqalpaqstan jaslari’» 1999-j, 3-iyun`, №22 sani’

at-Termiziy qa`birin u`sh ma`rte kelip ziyaratlag`an adam haji' sapari'na barg`an menen barabar dep esaplanadi' eken.

Bul festival`g`a O`zbekstan Respublikasi' Ma`deniyat isleri boyi'nsha ministrinin` ori'nbasari' Bati'r Matyakubov, O`zbekstan Respublikasi' talantli' jaslardi' qollap-quwatlaw Ulug`bek qori'ni'n` Bas direktori' A.Hazratkulov, YuNESKOni'n` O`zbekstandag`i' Wa`kili Maykl Varen Lengler qatnasti'. Festival` u`sh ku`n dawam etti. Tan`law festivali'na Qi'rg`i'zstan, Qazaqstan, Tu`rkmenistan, Qaraqalpaqstan Respublikalari'nan, sonday-aq O`zbekstanni'n` bir qansha wa`layatlari'nan ju`zden aslam adamlar qatnasi'p, sonnan 66 atqari'wshi' o`z o`nerlerin ko`rsetti.

Qi'rg`i'zstanli' to`kpe shayi'r baqsi' aqi'n raxmatulla Qozi'keev, jizzaxli' On`g`ar aqi'n Orazbaev penen ayti'si'p ko`pshiliktin` qulag`i'n erben`letti. Biz Raxmatulla aqi'ndi' so`zge tartti'q: «Men Qi'rg`i'zstanni'n` Jalalabad wa`layati'ndag`i' ma`deniyat bo`liminin` basli'g`i' lawazi'mi'nda jumi's isleymen. Aqi'nshi'li'q penen shug`i'llanaman. Tu`rk atani'n` urpaqlari' ji'ynali'p ati'rg`an bul u`lken bayramg`a qatnasi'p ati'rg`ani'mnan ju`da` quwani'shli'man. Shi'ni'nda da biz tu`bimiz bir xali'qpi'z- deydi ol.

Oni'n` aytqani'nday tilimiz de, dinimiz de, tu`rimiz de bir qi'rg`i'z, qazaq, o`zbek, qaraqalpaq xali'qlari'ni'n` bir maqsette bas qosi'p ati'rg`anli'g`i' o`zlerinin` milliyligine qayti'p ati'rg`anli'g`i', bir anani'n` perzentlerindey bir-birine degen miyirmanli'g`i' kimnin` bolsa da ha`wesin keltiretug`i'nli'g`i' turg`i'n ga`p.

Festival` dawami'nda ha`r elden kelgen talant iyeleri o`zlerinin` bar uqi'bi'n sali'p, da`stan ji'rlap, terme ayti'p, xalqi'mi'zdi'n` neshe a`sirlerden berman kiyati'rg`an qosi'q sazlari'na jan endirdi. Biri ekinshisin toli'qti'rdi' ha`m o`zlerine u`lken sabaq aldi'.

Ayti's - bul u`lken o`ner. Qaraqalpaq a`debiyati' tariyxi'nan bizge da`stanlardag`i' ayti'slar, A`jiniyaz benen Qi'z Men`eshtin` ayti'si', Berdaq

penen O`teshtin` ayti'si' belgili. XIX a`sirdin` ekinshi yari'mi'nda jasag`an Quli'mbet shayi'r menen qazaq shayi'ri' Abubakir menen ayti'si', Qazi' Ma`wlik penen Sapura qi'zdi'n` ayti'si' usag`an ko`p g`ana hasi'l marjanlari'mi'zdan xabari'mi'z bar.

Bul festival`da qaraqalpaq baqsi' ji'rawlardan jas ji'raw Tobanazar Bazarov, talantli' baqsi' Ten`elbay Qalliev, talantli' jas ji'raw Baxtiyar Esemuratov, talantli' baxsi' qi'z Zul`fiya Arzi'mbetova, Qaraqalpaqstan xali'q ji'rawi' Jumabay Bazarov, talantli' baqsi' Abdisamet Qojaqovlardi'n` ha`r biri «Alpami's» da`stani'ni'n` tiyisli jerlerinen u`zindiler atqari'p, terme, tolg`awlar ayti'p xalqi'mi'zdi'n` a`sirlerden a`sirlerge o`tip kiyati'rg`an baqsi'shi'li'q, ji'rawshi'li'q o`nerlerimizdi u`lken sheberlilik penen ko`rsetti. Joqari' mamanli'qtag`i' girjekshi qi'zi'mi'z Injigul Saburova da ha`r baqsi'ni'n` duwtar sazi'na o`z girjegi menen ma`detker boli'p, baqsi'lari'mi'zdi'n` ba`lent lapi'z ha`m joqari' sheberlik penen atqari'wi'na i'layi'qli' u`les qosti'. Bizin` ha`r bir atqari'wshi'mi'z saxnada o`z o`nerin ko`rsetip ati'rg`an waqi'tta ji'ynalg`an tamashango`ylerdin`, a`sirese Termiz qalasi'nan kelgen jasi' birazg`a barg`an atalari'mi'zdi'n` G`ha¨G` dep xoshamet berip, ju`da` berilgenlik penen ti'n`lap oti'ri'wlari'ni'n` o`zi bizin` xalqi'mi'z ma`deniyati'ni'n`, ko`rkem-o`nerinin` a`dewir biyik da`rejede ekenligin da`liylep turar edi. O`z xalqi'n`ni'n` ba`lentligin, basqa xali'qlar arasi'nda og`ada talantli' u`lken xali'q si'pati'nda ta`n ali'ni'wi'n ko`rip ha`m seziniwdin` o`zi adam ushi'n qanshelli baxi't ha`m quwani'sh ekenin seziniwdin` o`zi qanday jaqsi'. Bunnan aldi'n respublikami'zda o`tkerilgen tan`lawda bul festival`g`a qatnasi'w huqi'qi'n jen`ip alg`an ha`r bir baqsi' ji'rawi'mi'zdi'n` ha`r biri o`z aldi'na bir to`be ekenligin bul u`lken festival` tag`i' bir ma`rte da`liyledi.

Aqi'ri', qaraqalpaq xalqi'ni'n` tariyxi'nda buri'n Jiyen Ji'raw menen Aqi'mbet baqsi'dan baslanatug`i'n u`lken ji'rawshi'li'q ha`m baqsi'shi'li'q

mektebi bar. Mine, usi’ u`lken mektep da`stu`rin dawamlawshi’ bul jaslardi’n` ba`rsheni qayi’l qaldi’ratug`i’n talanti’n, atqari’wshi’li’q sheberligin ta`n alatug`i’nli’g`i’n erksiz sezinesen`. Bu`gingi ku`ni pu`tkil Orayli’q Aziya xali’qlari’ arasi’nda hesh kimge uqsamaytug`i’n atqari’wshi’li’q sheberligi menen ba`rsheni hayran qaldi’rg`an Jumabay ji’raw Bazarovti’n` tamashago`yler ta`repinen qi’zg`i’n ku`tip ali’ni’wi’ qaraqalpaq xalqi’na degen, oni’n` ko`rkem o`nerine degen ayri’qsha hu`rmet itibardi’ ko`rsetip turar edi. Tan`law festivali’nan son` o`tkerilgen do`n`gelek stol a`tirapi’ndag`i’ sa`wbetlesiwlerde ruwxi’y xali’qlar da`stanshi’li’g`i’ ma`seleleri baqsi’shi’li’q, ji’rawshi’li’q mekteplerin tag`i’ da rawajlandi’ri’w za`ru`rligi jo`ninde ken` tu`rde so`z etildi. To`reshiler topari’ belgili fol`kloristler, muzi’ka qa`niygeler, jurnalistler, ali’mlar qatnasi’p, milliy miyraslari’mi’zdi’ a`wladtan a`wladqa jetkeriw boyi’nsha a`hmiyetli ma`selelr do`gereginde pikir ali’sti’. Baqsi’shi’li’q, ji’rawshi’li’q mektebi Surxanda`r`ya menen Qashqada`r`yada elege shekem qolg`a ali’nbay ati’rg`anli’g`i’, Qaraqalpaqstanda bul ma`sele a`lle qashan qolg`a ali’ni’p, o`zinin` unamli’ na`tiyjelerin berip ati’rg`anli’g`i’ ayri’qsha atap ko`rsetildi. «Ju`yrikten ju`yrik shi’qsa eki ayag`i’ ti’pi’r-ti’pi’r» degendey baqsi’ ji’rawshi’lari’mi’zdi’n` talanti’n, atqari’w sheberligin tag`i’ da rawajlandi’ri’w ushi’n olar arasi’nda usi’nday tan`lawlar o`tkerilip turi’lsa, a`sirese, da`stan atqari’wshi’li’q o`nerimizdi jetilistiriwge ko`birek itibar bersek, bizin` baqsi’ ji’rawlari’mi’z du`n`yani’n` qaysi’ mu`yeshinde de o`zlerinin` «Sahra bu`lbilleri» ekenligin da`liyllewge qurbi’ jetetug`i’nli’g`i’na gu`man joq.

Ha`mmemiz asi’g`i’p ku`tken festival`da juwmaqlawshi’ ku`nde jetip keldi. Jyuri basli’g`i’ belgili ilimpaz To`re Mi’rzaev tan`law festival`di’n` juwmag`i’ menen tani’sti’rdi’.

Oti’z jasqa shekemgi jaslar arasi’nda baqsi’ qi’z Ziyada Sharipova birinshi, baqsi’ qi’z Zul`fiya Arzi’mbetova ekinshi, talantli’ ji’raw Baxtiyar Esemuratov penen baqsi’ Abdisamet Qojaqov u`shinshi, sonday-aq oti’z jastan joqari’ jastag`i’lar arasi’nda Qaraqalpaqstan xali’q ji’rawi’ Jumabay Bazarov birinshi, talantli’ baqsi’ Ten`elbay Qalliev ekinshi ori’nlardi’ iyelep, sonsha atqari’wshi’lar arasi’nda u`lken jetiskenliklerge eristi. Girjekshi qi’z Injigul Saburova xoshametlew si’yli’g`i’n aldi’.

Tan`law boli’p Surxanda`r`ya jerinde,
Ji’rawlar ji’rladi’ sahna to`rinde
Duwtar qulag`i’na bu`lbu`l qondi’rg`an
Talantli’ baqsi’lar ko`pdur elinde
Ziyada, Zul`fiya, Ten`elbay baqsi’,
Duwtari’n oynati’p da`r`yaday aqti’
Ji’rlag`anda ba`rsheni lal qaldi’rg`an
Jumabay ag`ami’z xalqi’mni’n` baqti’
Ustaz ji’rawlardan ali’p ta`limdi,
Baxtiyardi’n` saz shalg`ani’ ma`limdi
Qaytqan g`azday g`an`qi’ldasa qobi’zi’
Tebrendirip jiberedi jani’n`di’
Jari’s sonn`i’n ku`ttim Gu`lparshi’n boli’p,
Qa`lbim quwani’shqa, ta`shwishke toli’p,
Toqsan attan ozi’p keldi Bayshubar
Tas to`beme baxi’t quyashi’ qoni’p.

Qullasi’, Termiz qalasi’nda o`tkerilgen «Alpami’s» da`stani’ni’n` 1000 ji’lli’g`i’na bag`i’shlang`an baqsi’ ji’raw ha`m aqi’nlardi’n` birinshi xali’q-arali’q festivali’ joqari’ ruwxi’y ko`terin`kilik jag`dayi’nda o`tti. Sonday-aq, baqsi’ ji’rawlari’mi’zdi’n` o`zligin tani’wi’na, xalqi’mi’zdi’n` ma`deniyati’ menen ko`rkem o`nerin joqari’ shi’ng`a ko`teriwine u`lken basqi’sh boldi’.

Tobi’ az o`zi hasi’l xalqi’mi’zdi’n` jetiskenligi bizin` ha`r birimizdi sheksiz shadli’qqa bo`ledi, ko`kiregimizde o`zligimizge degen maqtani’sh sezimlerin oyatti’»[1],- dep jazadi’ jurnalist G.Nurlepesova.

Solay etip, g`a`rezsizlik ji’llari’nda qaraqalpaq xalqi’ni’n` basqa xali’qlar menen ma`deniy baylani’slari’ ele de rawajlani’p bari’wi’, jan`adan tariyx betlerinin` ashi’li’wlari’ joqari’ atap o`tken mag`li’wmatlardan ko`riwimizge boladi’ ha`m de xalqi’mi’zdi’n` basqa xali’qlar menen ma`deniy baylani’slardi’ ele de ku`sheytiriwge ku`sh g`ayrati’n saladi’ degen niyettemiz.

[1] «Qaraqalpaqstan jaslari’» 1999-j, 3-iyun`, №22 sani’

JUWMAQLAW

Milliy ma`deniyati'mi'zdi', milliy ma`deniy miyraslari'mi'zdi' du`n`ya xali'qlari'na tani'ti'wda xalqi'mi'zdi'n` a`debiy ha`m ilimiy baylani'slari'na a`hmiyetli qa`dem jasaldi'. A`sirese son`g`i' ji'llardag`i' qaraqalpaq a`debiyati'nda turkiy xali'qlar a`debiyati' menen baylani'si'ni'n` ku`sheyiwi du`n`ya xali'qlari' a`debiyati'na qosi'lg`an ules boldi'.

G`a`rezsizlik ji'llari'nda bizin` ma`mleketimizde milletler ara qatnasi'qlar boyi'nsha bir qansha isler a`melge asi'ri'li'p ati'r. Solardan, 1997-ji'li' 10-12-sentyabr` ku`nleri No`kis qalasi'ndag`i' qaraqalpaq xali'q da`stani' «Qi'rq-qi'z» benen birge Turkiy tilles xali'qlardi'n` fol`klori'n izertlew ma`selelerine arnalg`an xali'q arali'q ilimiy-teoriyali'q konferentsiyani'n` o`tkeriliwi ha`m og`an BMSh ti'n` Orayli'q Aziyadag`i' wa`kili Xalid Maliktin` Kiprdan, Turkiya, Azerbayjan, Bashqurstan, ha`m Pu`tkil Orayli'q Aziya xali'qlari' edebiyati' wa`killerinin` qatnasi'wi' bugingi qaraqalpaq a`debiyati'n turkiy xali'qlar du`n`yasi'na tani'tti'.

O`zbekstan g`a`rezsizliginin` qi'sqa da`wiri ishinde milliy ma`deniyati'mi'z tarawi'ndag`i' jetiskenlikler, xali'q bilimlendiriwindegi a`hmiyetli o`zgerisler, ilim tarawi'ndag`i' qolg`a kirgizilgen tabi'slar a`debiyat ha`m ko`rkem-o`ner tarawi'ndag`i' g`a`rezsiz Watani'mi'zdi' su`yiwshilik sezimleri uli'wma o`zbek xalqi'ni'n` dosli'q ha`m tuwi'sqanli'q baylani'slari'ni'n` ja`ne de teren`lesiwi- bulardi'n` barli'g`i' Qaraqalpaqstan Respublikasi'ni'n` jan`a tariyxi'ni'n` betlerinen ori'n alg`an.

Qaraqalpaq xalqi' o`zinin` ko`p a`sirlik tariyxi'nda qon`si' xali'qlar menen ha`r ta`repleme ekonomikali'q ha`m ma`deniy baylani'slar ornati'p kelgen. Qaraqalpaqlar Orta Aziya jerlerinde bolg`an siyasiy ha`reketlerge jigerli tu`rde aralasqan. Olar Orta Aziya jerlerinde du`zilgen materialli'q ha`m ruwxi'y ma`deniyatti' do`retiw isine belsendilik penen qatnasqan.

Qaraqalpaqlardi’n` basqa tuwi’sqan xali’qlar menen ma`deniy baylani’slari’ ayri’qsha di’qqat-itibarg`a iye.

1998-ji’ldi’n` gu`zinde Qaraqalpaqstan jerinde du`n`yag`a kelgen ulli’ dani’shpan, ali’m Abu Rayxan Muxammed ibn Axmad Beruniydin` 1025 ji’lli’g`i’, Имam al` Buxariydi’n` 1225-ji’lli’g`i’, Axmed al` Ferg`aniydin` 1200 ji’lli’g`i’, XX a`sirdegi qaraqalpaq xalqi’ni’n` belgili shayi’r ha`m qi’ssaxani’ Abbaz Dabi’lovti’n` 100 ji’lli’g`i’ ken`nen belgilendi.

1999-ji’li’ Orayli’q Aziyadag`i’ tu`rkiy xali’qlardi’n` maqtani’shi’ «Alpami’s» da`stani’ni’n` 1000 ji’lli’q yubileyinin` o`tkeriliwi haqqi’ndag`i’ Prezidentimiz И.A.Karimovti’n` pa`rmani’ tu`bi bir tu`rkiy xali’qlardi’ birlestiriwdegi ulli’ qa`demi boli’p tabi’ladi’.

Xali’qlardi’n` ma`deniy baylani’slari’na respublikami’zdi’n` gazeta betlerinde ken`nen ori’n berilip kelmekte. A`sirese qaraqalpaq xali’qlari’ni’n` tuwi’sqan o`zbek, qazaq, tu`rkmen ha`m de ori’s xali’qlari’ menen ma`deniy baylani’slari’ buni’n` ayqi’n mi’sali’ bola aladi’.

Biz bul pitkeriw jumi’si’mi’zda qaraqalpaq xalqi’ni’n` basqa xali’qlar menen ma`deniy baylani’slari’ tariyxi’n azli’-kem bolsa da baspa so`z betleri arqali’ u`yrendik ha`m izertledik. Ha`r bir adam ma`deniyatti’ teren` u`yrengende g`ana ol haqi’yqi’y adamgershilikli insan boli’p jetilisedi. «Ma`deniyati’ joqari’ xali’qti’n` ul ha`m qi’zlari’ aqi’lli’ ja`ne parasatli’ boladi’»,- degen so`z bar xali’qta.

PAYDALANG`AN A`DEBIYATLAR DIZIMI:

O`zbekstan Respublikası Prezidenti İ.A.Karimovtın` miynetleri:

1. Karimov İ.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yuq. 7-t. T., «Uzbekiston», 1998.
2. Karimov İ.A. Jan`adan oylaw-da`wir talabı. T., 1998
3. Karimov İ.A. Uzbekiston XXI asrga intilmoqda. T., «Uzbekiston», 1999.
4. Karimov İ.A. Qaraqalpaq u`lkesinin` mu`mkinshiligin ju`zege shıg`arıw, adamlar turmısın ja`ne de jaqsılaw - a`hmiyetli wazıypa. 10-t. T., «Uzbekiston», 2002.
5. Karimov İ.A. Yuksak ma`naviyat - engilmas kuch. 16-t. T., «Ma`naviyat», 2008.
6. Karimov İ.A. Uzbeksiton mustiqillikka erishish ostonasida. T., 2011.

Tiykarg`ı a`debiyatlar:

7. Иванov P. P. Ocherk istorii karakalpakov M. L 1935
8. Sulayman Baqi'rg`ani'y tuwrali' ilimiy konferentsiya materiallari' Koni'rat, 2002 ji'l.
9. Tlewmuratov M. Qaraqalpaq ha`m o`zbek xali'qlari'ni'n` ma`deniy baylani'slari' tariyxi'nan. N., 1993
10. Tlewmuratov M. Qaraqalpaq poeziyasi' - tariyxi'y derek. N., 1994
11. Tlewmuratov M., Berdiev J. Tleumuratova Z. Qaraqalpaqstan tariyxi'. No`kis, 2014
12. O'zbek xalqlari tariyxi manbalari. T.,2001
13. O'zbekiston xalqlari tarixi. T., 1998.
14. XIX a`sir aqi'ri' XXI a`sirde Qaraqalpaqstan. No`kis 2003
15. Yassaviy kim edi. Tashkent 1994, 6-bet

Jurnal ha`m gazeta materialları:

16. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1993-ji’l, 23-noyabr` №34
17. «Erkin Qaraqalpaqstan» 196-ji’l 30-mart №50
18. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1992-j 24-dekabr` №95
19. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1993-ji’l 30-yanvar`, №16-17
20. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1994-ji’l 30-iyul` №75
21. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1995-ji’l 30-mart №50
22. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1996-ji’l, 2-aprel` №40 (16703)
23. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1997-ji’l 11-mart №31
24. «Erkin Qaraqalpaqstan» 1997-ji’l 22-fevral` №24
25. «Qaraqalpaqstan jaslari’» 1999-j, 3-iyun`, №22 sani’
26. «A`miuda`r`ya» jurnali’ №5 san, 1981.
27. «A`miuda`r`ya» jurnali’ №6 san, 1983.
28. «A`miuda`r`ya» jurnali’. №6 san. 1987.

İnternet saytları:

http: // www.google.uz.
http: // www.dilib.uz.
http: // www.natlib.uz.
http: // www.saboq.uz.